

سلسله کتاب‌های خودآموز مهارت‌ها و فنون آموزش

۲

روش‌ها و فنون تدریس

دوره ارتقاء مهارت‌های آموزشی
مربیان آموزشگاه‌های بهورزی

صندوق کودکان سازمان ملل متحد
(یونیسف)

وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی
معاونت سلامت

چگینی، یوسف رضا
 دوره ارتقاء مهارت‌های آموزشی مربیان
 آموزشگاه‌های بهوزری/ تالیف و تدوین یوسف رضا
 چگینی؛ با همکاری محمدرضا رهبر به سفارش وزارت
 بهداشت، درمان و آموزش پزشکی، معاونت سلامت و
 صندوق کودکان سازمان ملل متحد (یونیسف).
 تهران: یونیسف (صندوق کودکان سازمان ملل متحد)،
 ۱۳۸۱.
 ج. ۴. — (سلسله کتابهای خودآموز مهارت‌ها و
 فنون آموزش)
 ISBN 964-6513-63-8
 فهرست‌نویسی بر اساس اطلاعات فیپا.
 مندرجات: ج. ۱. روانشناسی یادگیری و آموزش
 --. ج. ۲. روش‌ها و فنون تدریس --.
 ۱. بهوزران -- ایران -- آموزش. الف. رهبر،
 محمدرضا. ب. ایران. وزارت بهداشت، درمان و آموزش
 پزشکی. معاونت سلامت. ج. یونیسف (Unicef) united
 nations children's fund. د. عنوان.
 ۶۱۰/۷ RA۸۴۷/۷/الف/ج۸
 کتابخانه ملی ایران
 ۸۱-۲۹۶۰۹

نام مجموعه: سلسله کتاب‌های خودآموز مهارت‌ها و فنون آموزش
 نام کتاب: دوره ارتقاء مهارت‌های آموزشی مربیان آموزشگاه‌های بهوزری
 روش‌ها و فنون تدریس - (جلد دوم)
 تألیف و تدوین: یوسف رضا چگینی با همکاری دکتر محمدرضا رهبر
 به سفارش وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی و صندوق کودکان سازمان ملل متحد (یونیسف)
 تاریخ انتشار: پاییز ۱۳۸۱
 تیراژ: ۵۰۰۰
 شابک: ۸-۶۳-۶۵۱۳-۹۶۴
 طراحی جلد و صفحه‌آرایی: شرکت مدیا طرح گستر
 لیتوگرافی: کحالی
 چاپ: کیا نقش
 صحافی: سپیدار

اجزاء، متون خودآموز دوره ارتقاء مهارت‌های آموزشی

کتاب اول روانشناسی یادگیری و آموزش (تربیتی)

۱. یادگیری، آموزش و مهارت آموزی
۲. کاربرد طبقه بندی هدف‌های آموزشی
۳. بهره‌گیری از نظریه‌های یادگیری در آموزش

کتاب دوم روش‌ها و فنون تدریس

۴. مفاهیم بنیادی تدریس
۵. مدل عمومی تدریس
۶. روش‌ها و فنون تدریس
۷. الگوهای تدریس
۸. روش‌های تدریس
۹. شیوه‌های تدریس

کتاب سوم نظارت و ارزشیابی آموزشی

۱۰. نظارت، ارزشیابی و اندازه‌گیری
۱۱. انواع ارزشیابی‌های آموزشی
۱۲. آزمون‌ها و طراحی آزمون
۱۳. طراحی جدول هدف / محتوا
۱۴. قواعد تهیه انواع آزمون‌ها

کتاب چهارم تکنولوژی آموزشی

۱۵. رهنمودهای تکنولوژی آموزشی
۱۶. نظریه سیستم‌ها در آموزش
۱۷. طراحی منظم آموزشی
۱۸. تهیه طرح درس کلی
۱۹. تهیه طرح درس روزانه
۲۰. رسانه‌های آموزشی

مفهوم تدریس

مراحل عمومی تدریس

تفاوت الگو، روش، شیوه تدریس

انواع الگوهای تدریس

انواع روش‌های تدریس

انواع شیوه‌های تدریس

یکی از ویژگی‌های اصلی پویایی هر نظام برخورداری از ابزار مناسب برای توسعه است. توسعه در نگاه متخصصین امر مدیریت عبارت است از گام نهادن در افاق‌های نو، بهره‌گیری از تکنولوژی مناسب و ایجاد دیدگاه‌های جدید در جهت رشد و تعالی. آموزش کارکنان شاغل در یک نظام که از آن با اصطلاح مهارت‌آموزی (Training) یاد می‌شود، یکی از مهم‌ترین ابزارهای توسعه هر سازمان است. به عبارت دیگر هر نظام برای پاسخ دادن به نیازهای فعلی و نیز گام نهادن بر عرصه آینده نیازمند آموزش کارکنان سطوح مختلف خود است. این اصل شرط تردید ناپذیر ادامه حیات و رشد و تعالی هر سازمان است. نظام تندرستی در کشور ما نیز نه تنها از این قاعده مستثنی نیست، بلکه به دلیل تنوع خدماتی که ارائه می‌دهد و همچنین نیازهای به سرعت تغییرپذیر آن ناگزیر از فراهم آوردن عرصه‌های مختلف برای مهارت‌آموزی کارکنان خود است. متخصصین امر آموزش، مهارت‌آموزی را نوعی یادگیری می‌دانند که به منظور تقویت مهارت‌های اجرایی در موقعیت‌های شغلی ضرورت می‌یابد.

نظام شبکه بهداشت و درمان کشور ما از بنو تاسیس تجربه‌های مختلفی در زمینه آموزش کارکنان خود به منظور انجام خدمات داشته است. در میان این تجربه‌ها، الگوی به کار گرفته شده در زمینه تربیت بهورزان یکی از موفق‌ترین شیوه‌ها در جهت تربیت نیروی انسانی با هدف ارائه خدمات مشخص و تعریف شده بوده است، در این بین نقش و جایگاه مراکز آموزش بهورزی به عنوان عرصه تربیت بهورزان از اهمیت خاص برخوردار است. اگرچه اثربخشی خدمات بهورزان و تحول چشم‌گیر شاخص‌های بهداشتی در سطح روستا ناشی از به کارگیری همین الگوی موفق بوده است اما امروز تمامی صاحب‌نظران بر این نکته اذعان دارند که این الگو باید مداوماً مورد تحلیل و بازبینی قرار گیرد تا پاسخ‌گوی نیازهای جامعه‌ای که بهورزان به آن خدمت می‌کنند باشد. بازبینی در الگوی آموزش بهورزی می‌بایست با عنایت به دو جنبه مهم صورت گیرد. جنبه نخست ساختار این نظام و جنبه دوم کیفیت برنامه‌های جاری در آن است. به عبارت دیگر دست‌اندرکاران امر آموزش می‌بایست به دو سوال مهم پاسخ دهند. سوال نخست این است که نظام شبکه و از جمله مراکز آموزش بهورزی می‌بایست دارای چه خصائصی باشند که بتوانند در هر موقعیت زمانی پاسخ‌گوی نیازهای جاری و به سرعت تغییرپذیر نظام تندرستی باشند؟ سوال دیگر این است که چنانچه این خصائص در قالب یک ساختار مناسب تحقق یابد باید چه برنامه‌ها و با چه کیفیتی در آن جاری شود؟ بد نیست به این نکته نیز اشاره کنم که سوال نخست از آنجا در ذهن من معنی دار و پراهمیت است که سالیهای زیادی از عمر خود را صرف خدمت در زمینه مدیریت آموزش در دانشگاه کرده‌ام و پرسش دوم بدان لحاظ برایم مهم و پر معنا است که همانند بسیاری از شما برادران و خواهران ارجمند سالها افتخار معلم بودن و مهارت‌آموزی در حوزه دانشگاه را داشته‌ام.

برای پاسخ به سوال نخست مناسب است نگاهی به مفهوم توسعه منابع انسانی از دیدگاه متخصصین امر آموزش داشته باشیم. توسعه منابع انسانی از دیدگاه متخصصین امر آموزش عبارت است از ایجاد یک یادگیری سازمان یافته که در طول یک دوره زمانی مشخص به منظور ارتقاء مهارت‌های شغلی و موقعیت کارکنان به وقوع می‌پیوندد. با اندکی دقت در این تعریف قادر خواهیم بود سه ویژگی مهم قابلیت توسعه را در هر ساختار آموزش و از جمله مراکز آموزش بهورزی ارزیابی کنیم. ویژگی نخست سازمان یافتگی نظام آموزش است. مهارت‌آموزی کارکنان می‌بایست با ابزار و محتوای استاندارد و در قالب اهداف رفتاری روشن صورت گیرد. داشتن اهداف از اهمیت خاصی برخوردار است. این اهداف، ابزار مدیران، فراگیران و آموزش‌دهندگان برای هدایت آموزش است.

ویژگی دوم این تعریف، برنامه‌ریزی در یک دوره زمانی مشخص است. زمان یکی از مهم‌ترین منابع هر سازمان است. پرهیز از اتلاف وقت در امر آموزش می‌بایست به شدت مورد توجه مدیران و آموزش‌دهندگان قرار گیرد. آخرین ویژگی لحاظ شده در این تعریف، امکان ارتقاء مهارت‌های اجرایی و رشد افرادی است که در این دوره‌های آموزش شرکت می‌کنند. با رعایت این ویژگی انتظار می‌رود مهارت کارکنان بالاتر رفته و عهده‌دار مسئولیت‌های بیشتری شوند. اما سوال دوم؛ چه برنامه‌ها و با چه کیفیتی باید در این بستر جاری شود؟ به طور قطع آنچه که باید در این بستر جاری شود چیزی نیست مگر محتوای آموزشی مرتبط با برنامه‌هایی که در نظام شبکه به منظور ارتقاء سطح سلامت جامعه پیش‌بینی گردیده است. اما کیفیت این برنامه‌های آموزشی باید چگونه باشد؟ سه قرن اخیر از تاریخ بشر شاهد بهره‌گیری از فرصت‌های متعددی که علوم روانشناسی و مدیریت برای امر آموزش فراهم آورده، بوده است. امروزه استفاده وسیع از تکنیک‌های مختلف آموزش در راه انجام فعالیت‌ها از جمله آموزش علوم، صنایع، فعالیت‌های نظامی و ... موجب تحولات زیادی در عرصه جهانی گردیده است. بی‌تردید موضوعات مهمی نظیر یادگیری فعال، تغییر رفتار، راندمان آموزش، تقویت توان یادگیری، تقویت مهارت انجام و ظائف شغلی، برنامه‌ریزی آموزشی پویا، هزینه اثربخشی آموزش و بسیادی از موضوعات دیگر از جمله نکات بسیار مهم در ذهن اساتید و مربیان است.

این موضوع در سالیهای اخیر مورد توجه همکاران ارجمند ما در آموزش بهورزی نیز بوده است. مرکز توسعه شبکه و ارتقاء سلامت نیز در یک سال اخیر این موضوع را در دستور کار خود قرار داده است. نکته مهم دیگری که مورد توجه همکاران من در مرکز توسعه شبکه بوده این مطلب است که با توجه به توسعه نظام شبکه در مناطق روستائی و تربیت بهورزان ضرورت دارد اقدام به طراحی برنامه‌هایی نمائیم که موضوع آموزش مداوم این گروه از کارکنان را مورد توجه قرار دهد. این برنامه باید مبتنی بر یک نظام پایش و ارزشیابی به منظور نیازسنجی آموزشی و طراحی و اجرا، متعاقب تحلیل نیازها باشد.

مجموعه‌ای که پیش رو دارید، گامی در جهت برآورده شدن بخشی از این نیازهاست. جا دارد از مساعدت دفتر نمایندگی صندوق کودکان سازمان ملل متحد در ایران و مرکز توسعه شبکه و ارتقاء سلامت در تدوین این مجموعه تقدیر نمایم. توفیق همکاران ارجمند در گسترش برنامه‌ریزی آموزش نیروی انسانی و تعمیم آن به سایر رده‌های شاغل در نظام شبکه را از درگاه احدیت خواستارم.

دکتر محمد اسماعیل اکبری
معاون سلامت

آموزش به منظور انجام فعالیت‌های شغلی سابقه‌ای دیرینه در تاریخ بشر دارد. حمواری در ۲۰۰۰ سال قبل از میلاد به منظور آموزش حرف مختلف مورد نیاز جامعه آموزش‌هایی را در معابد ترتیب داد. ۵ قرن قبل از میلاد، لائوتسه فیلسوف چینی یادگیری موثر را منوط به تجربه و تحقیق فراگیرنده دانست، نه گوش کردن و مشاهده به تنهایی. کنفوسیوس فیلسوف دیگر چینی برنامه یادگیری فعال را با تشکیل گروه‌های کوچک یادگیری بنا نهاد. سقراط در ۴۰۰ سال قبل از میلاد فراگیرندگان خود را با روش طرح سوال درگیر یادگیری می‌کرد. افلاطون شاگرد سقراط و معلم ارسطو روش مباحثه‌ای که استادش بنا نهاده بود را در آکادمی خود به کار بست و نام این فرایند را «دیالکتیک» گذاشت. این شیوه مبتنی بر بحث میان یک فرد کارآموز به عنوان مربی و یک محقق به عنوان فراگیرنده بود. از طریق چنین مباحثی بود که دانش فراگیرنده از طریق جست‌وجوی دلایل راه تعالی را طی می‌نمود.

ظهور تمدن عظیم اسلامی تحولی شگرف در امر تعلیم و تربیت ایجاد نمود. رشد و توسعه علوم مختلف در این دوره ارمغان بهره‌مندی از آموزه‌های مکتبی بود که تحقیق و تدبیر در امور را شرط اساسی پیشرفت و تعالی بشر می‌دانست. روح نقدپذیری نهفته در این مکتب انسان ساز عرصه‌های عظیم و پر محتوایی از تعلیم و تربیت در زمینه علوم را در قالب روش‌های مختلف نظیر مباحثه و مناظره بنا نهاد. هر یک از شاگردانی که در دامن پرفیض این مکتب حیات بخش تربیت شدند، معلمین بزرگی برای انتقال دانش و حکمت بودند. در سایه چنین تعلیماتی فلسفه و دانشمندانی چون جابر بن حیان، ابونصر فارابی، ابن‌سینا، زکریای رازی و ... در عرصه تمدن بشری پا به عرصه وجود گذاشتند. فارابی فیلسوف بزرگ اسلامی در قرن دهم میلادی روش آموزش از طریق جست‌وجوی علت را طرح کرد. او بیش از صد اثر کرائقدر بر جای نهاد. تأثیرات عمیقی که ابن‌فیلسوف بر رشد و تعالی آموزش داشت تا به آن حد بود که به وی لقب معلم ثانی دادند.

با گسترش مهارت‌های نوشتاری و تشکیل نخستین مدارس در قرن دهم میلادی شیوه‌های معلمان بزرگی نظیر سقراط، افلاطون و حکیمان اسلامی به فراموشی سپرده شد و جز در معدودی از موارد، شیوه‌های مبتنی بر آموزش یک طرفه رواج یافت. در این شیوه‌ها فراگیرندگان به منزله رگهای خالی در نظر گرفته شدند که معلمین می‌بایست آنها را با دانشی که داشتند پر کنند. این رویکرد که با عنوان Pedagogy نام نهاده شد (paid مشتق از لغت یونانی کودک و agogus به معنی رهبری) مبتنی بر این شیوه بود که معلمین وظیفه انتقال یک سویه اطلاعات به دانش‌آموزان را بر عهده دارند.

پس از آن نخستین بار در اواسط قرن ۱۷ میلادی بود که متخصصین امر آموزش اقدام به پایه‌ریزی شیوه‌هایی نمودند که در آنها آموزش مبتنی بر تحریک حس فراگیرندگان بود. نخستین کتاب‌های مصور در این زمان پا به عرصه آموزش گذاشتند. پس از آن در طول سه قرن تکنولوژی آموزشی با بهره‌گیری از فرصت‌های متعددی که علوم روانشناسی و مدیریت فراهم آورده بودند تبدیل به یک رخداده اساسی در فرایند آموزش گردید. تأسیس مدارس وابسته به کارخانه‌ها به منظور آموزش حرفه‌های مختلف، گامی اساسی در انقلاب صنعتی اروپا بود. استفاده وسیع از تکنیک‌های آموزش در راه انجام فعالیت‌ها از جمله آموزش علوم، صنایع، فعالیت‌های نظامی و سایر امور در طول قرن بیستم به سرعت گسترش یافت، به طوری که امروزه اکثر سازمان‌ها اقدام به تأسیس واحدهای آموزش عملی با بهره‌گیری از تکنیک‌های مدرن، به منظور ارتقاء توان کارکنان خود می‌نمایند.

ذکر این تاریخچه نشان‌دهنده اهمیت آموزش و تلاشی است که بشر از دیر باز در جهت ارتقاء مهارت‌های خود از طریق استفاده از روش‌های آموزش مناسب و موثر داشته است.

مرکز توسعه شبکه و ارتقاء سلامت در راستای تلاش‌های خود به منظور ارتقاء مهارت‌های مربیان بهورزی در یک سال اخیر موضوع بهره‌گیری از شیوه‌های مناسب آموزشی را مورد توجه داشته است. تهیه این مجموعه برای پاسخ به این نیاز اساسی بوده است که کار تدوین آن بر عهده جناب آقای یوسف رضا چگینی، کارشناس ارشد و تکنولوژیست آموزشی با همکاری آقای دکتر محمدرضا رهبر کارشناس ارشد این مرکز بوده است. در زمینه ارزشیابی این مجموعه سرکار خانم‌ها دیباجی و رضایی و شمار زیادی از کارشناسان بهورزی در سراسر کشور مداخله داشته‌اند. جا دارد از مساعدت دفتر نمایندگی صندوق کودکان سازمان ملل متحد در تهیه این مجموعه تقدیر به عمل آید. سرکار خانم مشیری و جناب آقای دکتر ستایش با حمایت بی‌دریغ از این برنامه ما را در اجرای این مهم یاری کرده‌اند. شرکت مدیا طرح‌گستر کار طراحی و صفحه‌بندی این مجموعه را به عهده داشته‌اند. مرکز توسعه شبکه و وظیفه خود می‌داند از تلاش‌های تمامی این عزیزان تشکر نماید. به منظور اصلاح نواقص احتمالی و ارتقاء کیفیت این مجموعه در انتظار دریافت نظرات و پیشنهادات شما به صورت شخصی یا از طریق سازمانی که در آن کار می‌کنید در مرکز توسعه شبکه و ارتقاء سلامت هستیم.

مرکز توسعه شبکه و ارتقاء سلامت

پاییز ۱۳۸۱

«ارزشیابی رفتار ورودی» از مفاهیم دیگری است که از آن به منظور حصول اطمینان از پیش دانسته‌ها و تشخیص کم و کسر یادگیری‌های پیش نیاز استفاده می‌شود. ارزشیابی رفتار ورودی (Preassessment) نوعی ارزشیابی تشخیصی محسوب می‌شود که معمولاً در آغاز فرایند تدریس به صورت مختلفی از جمله طرح پرسش یا پرسش‌هایی صورت می‌گیرد.

مثال

- آیا می‌دانید منظور از برنامه بهداشتی چیست؟
- بچه‌ها می‌دانند دستگاه لنفی چیست؟
- آیا منظور از دستگاه و دستگاه‌های بدن را می‌دانید و...

با طرح این قبیل پرسش‌ها می‌توان به میزان تسلط دانش آموز بر موضوعات پیش نیاز یادگیری‌های جدید پی برد و نقطه آغاز فعالیت تدریس را تعیین نمود. چنانچه احیاناً دانش آموزان به این پیش نیازها تسلط کافی ندارند ضروری است که با ارائه آموزش جبرانی، آمادگی لازم برای ارائه درس تازه را فراهم کنید.

پس سومین فعالیت در مدل عمومی تدریس این است که: **رفتار ورودی را ارزشیابی نماید.**

به این ترتیب آخرین فعالیت مرحله اول مدل عمومی تدریس صورت می‌گیرد.

مرحله دوم: پیش از تدریس و در ضمن تدریس

در متن روانشناسی یادگیری و آموزش به اهمیت انگیزش یادگیری اشاره شد. توجه به انگیزش دانش آموز برای کسب مهارت‌های تازه، از جمله نکاتی بود که نظریه پردازان انگیزش یادگیری بر آن تاکید داشتند. این قبیل یافته‌ها و توصیه‌های روانشناسی یادگیری در این مرحله از مدل عمومی تدریس در بهبود فرایند یاددهی-یادگیری به کار برده می‌شوند. در اینجا به اختصار تنها به رئوس کلی برخی فعالیت‌های ضمن تدریس اشاره می‌شود.

الف ایجاد انگیزه

انگیزه محرکی است که نیروی فعالیت را افزایش می‌دهد و بر میزان مشارکت یادگیرندگان تأثیر زیادی دارد. بهبود شرایط یادگیری و افزایش سطح کیفی روش‌های آموزش، برنامه‌ریزی منظم و دقیق، بیان دقیق هدف‌های آموزشی، تنوع وسایل و ابزار کمک آموزشی، ایجاد ارتباط صمیمانه، احترام و القای احساس مسئولیت از جمله تدابیر مختلفی هستند که می‌توانید به منظور ایجاد انگیزه استفاده نمایید.

ب آماده‌سازی ذهنی

«یادگیری» برپایه ارتباط با آموخته‌های قبل بنا نهاده می‌شود و همانند فرایند رشد، جریانی زنجیره‌ای، متصل و پیوسته است. بنابراین می‌توانید با فعالیت‌های خاصی، آماده شدن ذهنی فراگیران را تسریع کنید و نتیجه مطلوب‌تری از تدریس بگیرید. رعایت تفاوت‌های فردی، ایجاد ارتباط بین موضوعات درسی، طرح پرسش و ایجاد موقعیت‌های ملموس و مبتنی بر تجربیات یادگیرندگان و تعیین دقیق اهداف آموزشی از جمله تدابیر* مختلف آماده‌سازی ذهنی دانش آموزان هستند.

* شما نیز بر پایه تجربیات و اطلاعات خود - از جمله مطالب کتاب روانشناسی یادگیری و آموزش - تدابیر دیگری را برای ایجاد انگیزش یادگیری و آماده‌سازی یادگیرندگان ذکر نمایید.

..... فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۴۹	اساس الگوی تدریس انفرادی
۵۰	مراحل الگوی انفرادی
۵۱	موقعیت آموزشی (۳)
۵۵	فصل پنجم: روش های تدریس
۵۶	مفهوم روش تدریس
۵۶	روش توضیحی
۵۸	محاسن تدریس با روش توضیحی
۵۹	معایب و محدودیت های روش توضیحی
۵۹	روش اکتشافی
۶۱	روش نمایشی
۶۳	روش بحث گروهی
۶۹	روش پروژه ای
۷۳	فصل ششم: شیوه های تدریس
۷۴	مفهوم شیوه تدریس
۷۴	شیوه سخنرانی
۷۴	مراحل اجرایی شیوه سخنرانی
۷۶	شیوه تمرینی
۷۶	شیوه بازگویی
۷۷	شیوه نمایشی
۷۷	شیوه پرسش - پاسخی
۷۸	شیوه آزمایشی
۷۸	شیوه ایفای نقش
۸۰	انتخاب و کاربرد روش ها و شیوه های تدریس
۸۳	واژگان توصیفی

راهنمای مطالعه

چگونه از این متن خودآموز استفاده کنیم؟

برای سهولت بیشتر در کار مطالعه خود فعالیت‌های زیر را به ترتیب انجام دهید. این فعالیت‌ها به تفکیک در سه مرحله پیش از مطالعه، حین مطالعه و بعد از مطالعه تقسیم شده است که نمودار صفحه بعد، رئوس آن‌ها را نشان می‌دهد. هر مرحله هدف و منظور خاص خود را دارد. بنابراین در انجام فعالیت‌های هر مرحله، منظور و هدف آن را در نظر داشته باشید:

■ ابتدا به راهنمای مطالب کتاب مراجعه نمایید. این راهنما تمامی مطالب کتاب را در قالب یک فلوجارت (روند نما) به شما نشان می‌دهد. این نمودار تعداد بخش‌ها و فصل‌ها را مشخص می‌کند و نشان می‌دهد که محتوای این کتاب از چه عناوین و مطالب اصلی و فرعی تشکیل شده است. سپس به مطالعه اجمالی محتوای کتاب بپردازید. در این نگاه اجمالی به مطالب، شما با کلیات و عناوین بخش‌ها و فصل‌ها آشنا می‌شوید. نگران نباشید که مطالب زیادی به خاطر سپرده نمی‌شود. این نگاه اجمالی یک آمادگی ذهنی ایجاد می‌کند که تصویری کلی از تمامی محتوای کتاب را در ذهن خود داشته باشید.

■ پیش از مطالعه دقیق مطالب هر بخش، یک بار به طور خیلی سریع مطالب فصل‌ها را مرور کنید. در این مرحله به جزئیات مطالب کاری نداشته باشید. تنها تا جایی که ممکن است تلاش کنید مشخص شود که «مطالب فصل به دنبال پاسخگویی به چه سؤال یا سؤالاتی هستند؟».

■ پس از مطالعه اجمالی و تعیین حدود کلی محتوای کتاب، ابتدا «هدف کلی» هر فصل را به دقت مورد توجه قرار دهید و مطالعه فعال خود را با در نظر داشتن اهداف فصل شروع نمایید. هدف کلی هر فصل را - که در قالب عبارات کوتاهی در آغاز فصل‌ها بیان شده است - مشخص نمایید و زیر آن خط بکشید. سپس اهداف اختصاصی هر فصل را مرور نمایید و در حین مطالعه مطالب فصل، توضیحات مربوط به هر یک از اهداف را مشخص نمایید.

■ در حاشیه مطالب هر صفحه از کتاب قسمت‌هایی برای یادداشت‌برداری وجود دارد که می‌توانید با کلمات و جملات خود به نوشتن خلاصه آموخته‌های هر بحث اقدام کنید. ضمن خواندن فعال مطالب، هر جا با نکته یا سؤالی مواجه شدید، آن‌ها را یادداشت نمایید و در جلسات گروه‌های یادگیری، نکات موردنظر را مطرح و پیرامون آن بحث و گفتگو کنید. نکاتی را که قدری مشکل‌تر به نظر می‌رسند در جلسات رفع اشکال مطرح نمایید.

■ چنانچه در یادگیری مطالب یک فصل با کمی دشواری مواجه شدید، عناوین و یا فصل‌های بعد را مطالعه کنید و مطمئن باشید که در دور بعدی مطالعه، ادراک مطالب مورد نظر آسانتر خواهد بود. همچنین در نظر داشته باشید که مطالب کلیدی هر یک از این کتاب‌ها، در قالب دو برنامه ویدئویی به تصویر کشیده شده است.

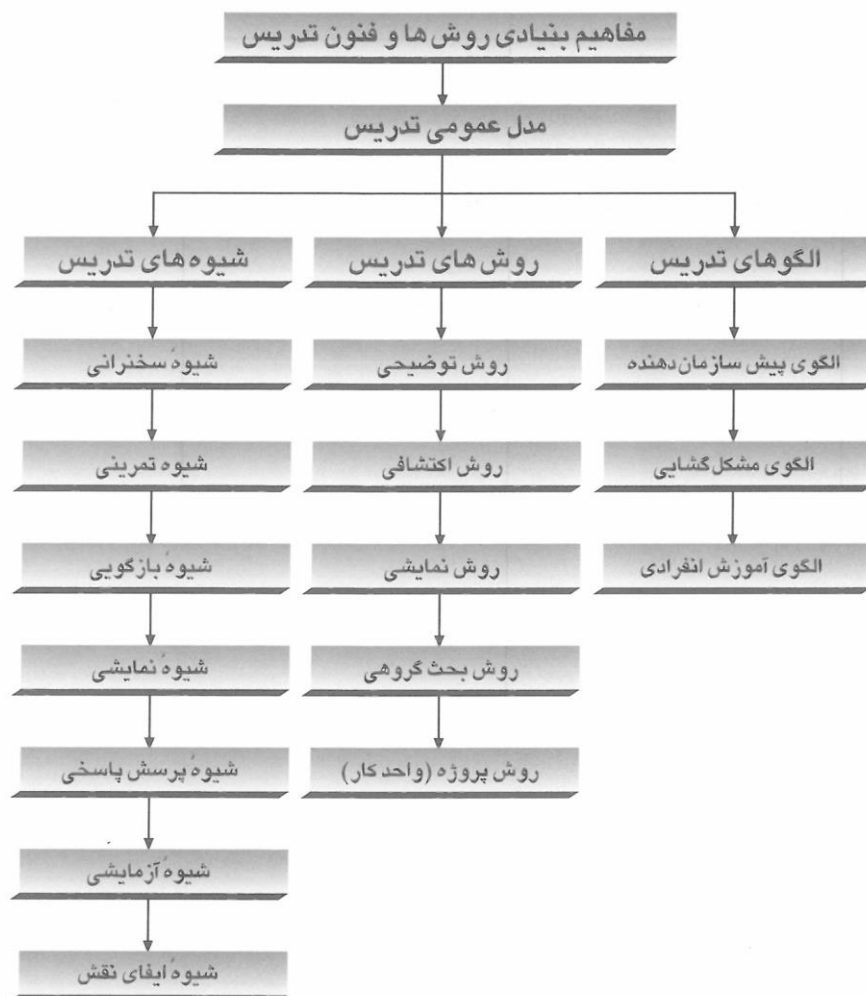
■ تنها به خواندن مطالب اکتفا نکنید. پیرامون کاربرد مطالب مطرح شده بیاندیشید. موارد استفاده‌های مختلف از اطلاعات هر یک از متون را یادداشت کنید و به راه‌هایی که می‌توانید اطلاعات خوانده شده را در زندگی شغلی و حرفه‌ای خود به کار ببرید فکر کنید.

■ در مقابل برخی واژه‌ها اعدادی وجود دارد که این اعداد، ترتیب توضیح آنها در بخش واژگان توصیفی است و نشان می‌دهد که در انتهای کتاب درباره آن واژه توضیح بیشتری وجود دارد.

■ در انتهای کتاب چهارم فهرست منابع و مآخذ با عنوان منابعی برای مطالعه بیشتر ارائه شده است که با مراجعه به آنها می‌توانید اطلاعات بیشتری درباره هر یک از موضوعات کسب نمایید.

نمودار زیر فعالیت‌های هر مرحله از مطالعه کتاب را به طور خلاصه نشان می‌دهد:

فصل اول

مفاهیم تدریس و آموزش

از آنجا که عنوان متن حاضر روش ها و فنون تدریس است ابتدا لازم است به معرفی مفهوم «تدریس» پرداخته شود. تشابهات، تفاوت ها و وجوه تمایز آن از مفاهیم دیگر مشخص شود پس از آن مبحث اصلی کتاب یعنی، روش ها و فنون تدریس مطرح گردد. همچنین این مفهوم با مفاهیم دیگر مرتبط با تدریس مقایسه شود. مطالب این فصل اختصاص به توضیح و تشریح مفاهیم لازم برای ورود به بحث کلی روش ها و فنون تدریس دارد.

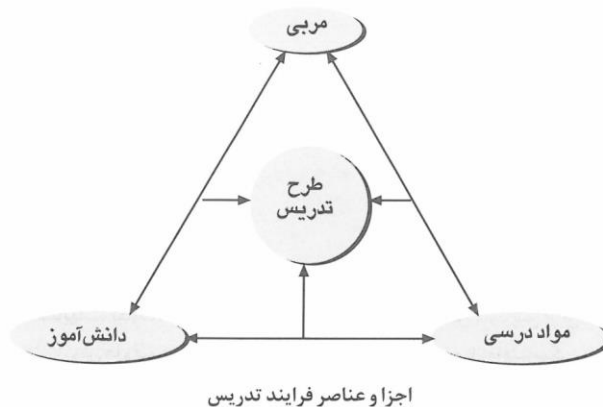
پس از مطالعه این فصل انتظار می رود بتوانید:

۱. مفهوم تدریس را تعریف نمایید.
۲. مهمترین شرط اطلاق مفهوم تدریس را بیان نمایید.
۳. درباره اجزا و عناصر اصلی فعالیت تدریس مختصراً توضیح دهید.
۴. طریقه تبیین نحوه تعامل بین مولفه های تدریس را بیان نمایید.
۵. مفاهیم آموزش، تدریس و یادگیری را با هم مقایسه و ارتباط آنها را در یک سطر بیان نمایید.

مفهوم تدریس

تدریس (Teaching) به طور کلی به مجموعه فعالیت‌هایی که در موقعیت کلاسی بر اثر تعامل هدفدار بین مربی، دانش‌آموز و مواد درسی صورت می‌گیرد اطلاق می‌شود؛ مشروط بر آنکه این مجموعه فعالیت به «یادگیری» دانش‌آموز بیانجامد. در متن روانشناسی یادگیری و آموزش، درباره تعریف یادگیری گفته شد که یادگیری تغییر نسبتاً پایدار در رفتار بالقوه یادگیرنده در اثر تجربه است. بنابراین تعریف، فعالیت تدریس به منظور ایجاد تغییر در رفتار یادگیرنده صورت می‌گیرد. از این رو به فعالیت‌های پراکنده و یکجانبه مربی که تغییری در دانش‌آموزان ایجاد نکند، تدریس گفته نمی‌شود.

آیا شخصی که در کلاس درس با دانش‌آموزان مشغول صحبت کردن است به معنای واقعی تدریس می‌کند؟ پاسخ این سؤال بستگی به یادگیری دانش‌آموزان دارد. اگر دانش‌آموزان چیزی یاد می‌گیرند شخص در حال تدریس است. * گفتیم که شرط اطلاق تدریس به یک فعالیت، یادگیری دانش‌آموزان است. این فعالیت بر تعامل سه رکن مربی، یادگیرنده و مواد درسی استوار است. زمانی که یکی از این سه مؤلفه‌ها یعنی معلم، شاگرد و مواد درسی نباشد به جهت به هم خوردن ارتباط بین این سه عامل عمل تدریس به وقوع نمی‌پیوندد. به سخن دیگر هرگاه یکی از این سه مؤلفه وجود نداشته باشند تعامل و ارتباط بین دورکن دیگر نیز میسر نیست. وجود این سه مؤلفه که لازم و ملزوم یکدیگرند، موجب می‌شود که تدریس شکل گیرد و عمل تدریس معنا پیدا کند. ** علاوه بر این، عنصر بسیار مهم و اساسی تدریس، داشتن طرح و برنامه درسی از پیش طراحی شده (طرح تدریس) است.

ویژگی‌های تدریس

براساس تعریف ارائه شده از تدریس، دو ویژگی عمده فعالیت تدریس وجود تعامل بین مربی، دانش‌آموز و هدفدار بودن فعالیت برای آموزش مواد درسی است. علاوه بر آن می‌توان به ویژگی دیگری از جمله محدودیت زمانی فرایند تدریس اشاره کرد. توجه به این ویژگی مهم تدریس، مؤید این نکته است که تدریس مستلزم داشتن یک طرح زمان‌بندی تعیین فعالیت‌های مربی و دانش‌آموز، برای رسیدن به اهداف مشخص آموزشی است. این طرح تدریس، به صورت یک سلسله فعالیت‌های متوالی، منظم و هدفدار از پیش طراحی شده است که هدف آن فراهم آوردن فرصت‌های یادگیری و ایجاد شرایط مطلوب یادگیری است.

* هابلی، جان (۱۳۷۸) برقراری ارتباط برای بهداشت. ترجمه سعید پارسی نیا، ص ۱۰۰. ** Abbat, Fred (1993), Teaching Health Care Workers, P.15.

آیا هدف‌های آموزشی مشخص هستند؟			
بله		خیر	
بله	تدریس	بله	آیا سه رکن مربی، دانش‌آموز و مواد درسی در حال تعاملند؟
خیر	تحقیق، آزمایش، پروژه فردی	خیر	یادگیری انفعالی

از سوی دیگر هر یک از عناصر و اجزا عمل تدریس که در صفحه قبل ارائه شد می‌تواند تعیین‌کننده ویژگی‌های تدریس باشد.

الف ویژگی‌های مربی

«اساسی‌ترین عامل برای ایجاد موقعیت مطلوب در تحقق هدف‌های آموزشی معلم (مربی) است. اوست که می‌تواند حتی نقص کتاب‌های درسی و کمبود امکانات آموزشی را جبران نماید. یا برعکس بهترین موقعیت و موضوع تدریس را با عدم توانایی ایجاد ارتباط عاطفی مطلوب به محیطی غیرفعال و غیرجذاب تبدیل کند.»*

در مجموع صرف داشتن اطلاعات وسیع و گسترده نمی‌تواند عامل موفقیت در تدریس باشد، بلکه داشتن مهارت‌های تعاملی، توانایی ارتباطی مؤثر و کارآمد، داشتن یک برنامه منظم و منتظم و بسیاری از ویژگی‌های شخصیتی و علمی مربی از جمله عوامل تأثیرگذار بر روند فعالیت تدریس است.

ب ویژگی‌های مواد درسی

این ویژگی‌ها نیز در فعالیت تدریس نقش تعیین‌کننده‌ای دارند. تدریس هر موضوع در هر شرایط یکسان نیست. یادگیری دروس متفاوت، مستلزم انجام فعالیت‌های متفاوتی است. برای مثال تدریس برای دستیابی به اهداف شناختی با تدریس برای دستیابی به اهداف عاطفی تفاوت دارد. هر یک از این اهداف، فعالیت، محتوا، مواد، روش‌ها و شیوه‌های ارزشیابی متفاوتی برای تدریس طلب می‌کنند.

ج ویژگی‌های دانش‌آموزان

در متن روانشناسی یادگیری و آموزش به دو دسته ویژگی ورودی شناختی و عاطفی یادگیرنده در مواجهه با یک تکلیف یادگیری اشاره شد. شناخت و بررسی این ویژگی‌ها به‌ویژه در تعیین نقطه شروع تدریس نقش بسیار ارزنده‌ای ایفا می‌کند. همچنین از آنجا که فرایند یادگیری - که هدف فعالیت تدریس محسوب می‌شود - معطوف به دانش‌آموز است، مواد و محتوای آموزشی باید برای فراگیر قابل جذب و دریافت باشد و به مشارکت فعال او در تدریس بیانجامد. هر یک از این ویژگی‌ها در تدوین طرح تدریس و انتخاب چارچوب مناسب فعالیت‌های تدریس مؤثرند.

مقایسه مفهوم تدریس و آموزش با یادگیری

از مقایسه تعریف مفاهیم آموزش، تدریس و یادگیری چنین برمی‌آید که «تدریس» و «آموزش» به عنوان ابزار و وسیله‌ای برای «یادگیری» دانش‌آموزان محسوب می‌شوند. هدف و منظور از انجام این دو فعالیت ایجاد یادگیری در یادگیرندگان است؛ با این تفاوت که آموزش مفهوم عام‌تری نسبت به تدریس است. بنابر تعریف، تدریس در موقعیت و محدوده زمانی خاص‌تری نسبت به

* شعبانی، حسن (۱۳۷۹)، مهارت‌های آموزشی و پرورشی، ص ۱۱۶.

آموزش انجام می‌شود. * مادری که به عنوان اولین مربی تغذیه کودک، به فرزند خود نکاتی درباره تغذیه را یاد می‌دهد به انجام فعالیت آموزشی مشغول است، اما مسلماً به آن فعالیت مفهوم «تدریس» اطلاق نخواهد شد.

در مجموع آموزش و تدریس مفاهیم متمایزی از یادگیری هستند. «یادگیری هدف است و آموزش وسیله رسیدن به این هدف». بنابراین با کنترل عناصر و اجزاء فرایند آموزش و تدریس می‌توان میزان یادگیری یادگیرندگان را تحت تاثیر قرار داد. مطالبی که در ادامه خواهد آمد به منظور آشنایی هرچه بیشتر با شیوه‌های تغییر و کنترل فرایندهای آموزش و تدریس و دستیابی به آموزش پر بازده و یادگیری مطلوب‌تر یادگیرندگان ارائه شده است.

خلاصه فصل اول

تدریس، یک سلسله فعالیت منظم و هدفدار از پیش طراحی شده، به منظور فراهم آوردن فرصت یادگیری و ایجاد شرایط مطلوب یادگیری است. این فعالیت بر اثر تعامل هدفدار بین مربی، دانش آموز و مواد درسی صورت می‌گیرد. نقش مدرس یا مربی تسهیل و مدیریت فرایند یادگیری است که مهمترین عامل تحقق مفهوم تدریس محسوب می‌شود. به همین منظور تدریس باید براساس طرحی موسوم به «طرح تدریس» صورت گیرد و برنامه‌ریزی قبلی برای تعامل بین اجزاء اصلی فرایند تدریس یعنی مربی، دانش آموز و مواد درسی صورت گیرد. هر یک از این اجزاء ویژگی‌های خاص خود را دارند که بازدهی مطلوب‌تر فرایند تدریس منوط به توجه و رعایت این ویژگی‌هاست. عمده‌ترین کمک طراحی تدریس تعیین نقش‌ها، وظایف، فعالیت‌ها و سازماندهی عناصر و اجزاء تدریس است که این طراحی سنجیده و آگاهانه فعالیت‌ها، مهمترین گام به سوی توفیق هرچه بیشتر تدریس خواهد بود. در کتاب‌های این دوره الگوهای مختلف طراحی تدریس (طرح درس) انواع و کاربرد هر یک معرفی خواهد شد.

اما قبل از آن، بهتر است بدانیم «تدریس» چه مرحله‌ای دارد؟ در هر مرحله چه فعالیت‌هایی صورت می‌گیرد؟ نقطه شروع تدریس کجاست؟ تدریس کی خاتمه می‌پذیرد؟ و سئوالاتی از این قبیل که پاسخ آنها مطالب فصل بعد کتاب حاضر را تشکیل می‌دهد.

تمرین

با پاسخ به پرسش‌های زیر آموخته‌های خود را از مطالب این فصل ارزیابی و تمرین کنید. چنانچه در پاسخ به آنها با مشکلاتی مواجه بودید مطالب فصل را مجدداً مرور نمایید. از پاسخ‌های خود، خلاصه‌ای از مطالب فصل تهیه نمایید.

۱. تدریس را تعریف کنید.

۲. شرط تحقق فرایند تدریس را ذکر نمایید.

۳. اجزاء و عناصر فرایند تدریس را نام ببرید و ویژگی‌های هر یک را توضیح دهید.

۴. درباره اهمیت طرح تدریس و نقش آن به اختصار توضیح دهید.

۵. به نظر شما مهمترین عامل تحقق فرایند تدریس چیست؟ استدلال خود را مختصراً تشریح نمایید.

۶. مفاهیم تدریس، آموزش و یادگیری را با هم مقایسه نمایید و ارتباط آنها را بیان نمایید.

فصل دوم

مدل عمومی تدریس

در فصل قبل عوامل اصلی فرایند تدریس معرفی و به نقش بسیار اساسی فعالیت‌های مربی در کنترل متغیرهای تدریس اشاره شد. در این فصل ابتدا مدل عمومی تدریس معرفی و کاربرد آن در ایجاد یک نگرش کلی تدریس توضیح داده خواهد شد و پس از آن به تشریح فعالیت‌های مربی در هر مرحله از این مدل پرداخته می‌شود.

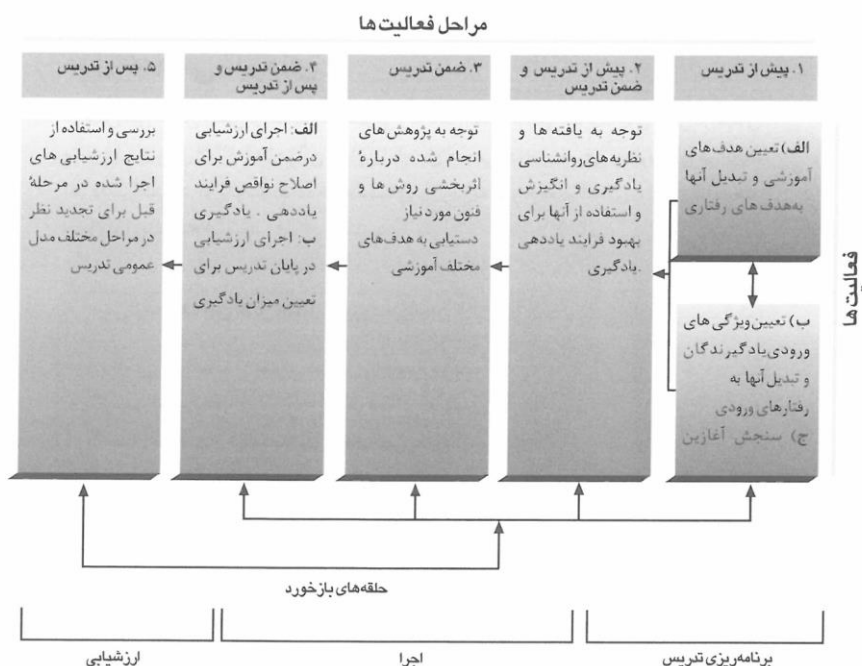
پس از مطالعه این فصل انتظار می‌رود بتوانید:

۱. مراحل پنجگانه مدل عمومی تدریس را توضیح دهید.
۲. رئوس فعالیت‌های هر مرحله از مدل عمومی تدریس را ذکر نمایید.
۳. نقطه آغاز و انجام فرایند تدریس را مشخص نمایید.
۴. با استفاده از تجربیات قبلی خود فهرست اقدامات ضمن تدریس ارائه شده در فصل را تکمیل نمایید.
۵. مفاهیم رفتار ورودی و آزمون رفتار ورودی را توضیح دهید و کاربرد آنها را در فرایند تدریس تشریح نمایید.
۶. با استفاده از مدل عمومی تدریس، موضوعی از موضوعات مجموعه کتب آموزش بهوزری را طراحی نمایید.

مدل عمومی تدریس و مراحل آن

برای نشان دادن فعالیت‌های تدریس به صورت یک رشته فعالیت‌های منظم و متوالی از سوی متخصصان آموزش و تدریس مدلی موسوم به مدل عمومی تدریس (General Teaching Model) مطرح شده است. این مدل، مراحل تدریس را به خوبی توصیف می‌کند و با سازماندهی فعالیت‌ها در هر مرحله، کمک شایانی به کسب یک نگرش کلی به فعالیت‌های تدریس می‌کند. «این مدل ابتدا به وسیله رابرت گلیزر (۱۹۶۲) ایجاد و بعدها کسان دیگری از جمله جان دی چکو (۱۹۶۸)، دیوید مایلز و رابینسون (۱۹۷۱)، و گیچ و برلایتر (۱۹۸۴) در آن تغییراتی دادند. آنچه در اینجا ارائه می‌شود صورت نهایی این مدل است که با جزئی تغییراتی از کتاب روانشناسی پرورشی تالیف گیچ و برلایتر (۱۹۸۴) اقتباس شده است.»

در این مدل فعالیت‌های عمده مربی در پنج مرحله مشخص شده است. ابتدا با شکل کلی مدل آشنا خواهیم شد و پس از آن به معرفی هر یک از مراحل پنجگانه آن و برخی اصطلاحات و مفاهیم مطرح شده در هر مرحله پرداخته می‌شود. ابتدا لازم است بدانید که به دلیل کاربرد این مدل در موضوعات مختلف درسی و در نظر گرفتن قابلیت اجرا برای تمامی سطوح آموزشی، عنوان مدل عمومی به آن اطلاق شده است. از این مدل می‌توان به عنوان مبنای الگویی برای تهیه طرح درس به منظور افزایش اثر بخشی تدریس استفاده نمود. شکل کلی مدل عمومی تدریس و فعالیت‌های مربی در مراحل مختلف آن در جدول زیر ارائه شده است. براساس این مدل، تدریس در پنج مرحله شامل پیش از تدریس، پیش از تدریس و ضمن تدریس، ضمن تدریس، ضمن تدریس و پس از تدریس، و مرحله پس از تدریس انجام می‌شود. ابتدا به طور اجمال، مدل عمومی تدریس را از نظر بگذرانید و پس از آن به مطالعه توضیحات مربوط به هر مرحله بپردازید.

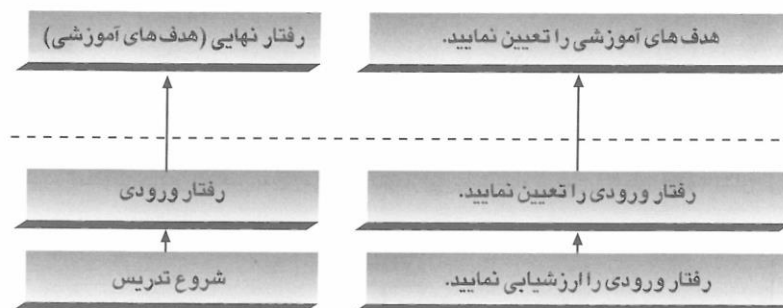
مرحله اول: پیش از تدریس

در مرحله اول تدریس براساس مدل عمومی، دو فعالیت عمده باید صورت گیرد. فعالیت اول، تعیین هدف های آموزشی رفتاری و فعالیت دوم تعیین رفتار ورودی یا رفتارهایی است که پیش نیاز آموخته های جدید محسوب می شود.

در این مرحله با توجه به محتوای هر یک از کتاب ها، مقاصد و منظور از هر درس (هدف های آموزشی) در قالب عباراتی که گویای رفتار قابل مشاهده و اندازه گیری باشند تعیین می شود. بخش عمده ای از این فعالیت در مجموعه کتب آموزش بهورزی انجام شده است. این اهداف که عمدتاً جنبه شناختی دارند (بر اطلاعات و آگاهی های مورد نیاز بهورزان تاکید دارند) بایستی همراه با اهداف حیطه های دیگر یادگیری که در کتاب روانشناسی یادگیری و آموزش به آنها اشاره شده است تکمیل شود و با در نظر گرفتن جنبه های عاطفی، روانی حرکتی و تعاملی مورد نیاز یادگیرندگان به صورت صریح و روشن مشخص شوند. حاصل اینکه بر اساس مرحله اول مدل عمومی تدریس، ابتدا باید هدف های آموزشی را تعیین کنید. مثال: «پس از اتمام تدریس دانش آموزان بتوانند روش های تنظیم خانواده را توضیح دهند».

بعد از تبیین و تعیین اهداف آموزشی که نتایج نهایی تدریس (آنچه باید آموخته شود) را نشان می دهد، آمادگی یا ویژگی هایی از یادگیرندگان که پیش نیاز ارائه تدریس و یادگیری هدف های آموزشی است تعیین می شود. این ویژگی ها که برای ورود به بحث ضروری و اساسی هستند با اصطلاح «رفتار ورودی» (Behavior Entry) شناخته می شوند. فعالیت تدریس به روند حرکت از رفتار ورودی به رفتار نهایی (اهداف آموزشی) اطلاق می گردد. به عبارت دیگر آغاز فعالیت های آموزشی و تدریس با اصطلاح «رفتار ورودی» و انجام این فعالیت با «رفتار نهایی» مشخص می شوند.

در مجموع فعالیت های مرحله اول مدل عمومی تدریس شامل سه فعالیت، تعیین هدف های آموزشی، تعیین رفتارهای ورودی و ارزشیابی رفتار ورودی است. این فعالیت ها در شکل زیر نشان داده شده است:

نمودار کلی جریان تدریس و فعالیت های مرحله اول مدل عمومی تدریس

از آنجا که هر نوع یادگیری، حتی ساده ترین آنها برپایه یادگیری قبلی استوار است «تعیین رفتار ورودی» نقش بسیار مهمی در فرایند تدریس ایفا می کند. «فراموش نباید کرد که تدریس کننده هر چقدر فداکاری کند، دانش آموز نخواهد توانست رفتاری را کسب نماید که بر بنیاد رفتارهای دیگری که هنوز نیاموخته است استوار باشد. یادگیری بر یادگیری بنا نهاده می شود و اگر سنگ بنای یادگیری های پیشین مستحکم نباشد، یادگیری های جدید به دشواری تشکیل خواهد شد.»*

* سیف علی اکبر (۱۳۷۸)، روانشناسی پرورشی، ص ۱۳۱.

ج ایجاد موقعیت و محیط آموزشی مناسب

کاربرد رسانه‌ها و وسایل کمک آموزشی، آرایش هندسی در قرار گرفتن صندلی‌ها به ویژه در دستیابی به کسب مهارت‌های تعاملی، ایجاد گروه‌های کوچک یادگیری، برنامه‌ریزی مشارکت فعال تک‌تک افراد گروه‌ها، تعیین نقش‌ها و وظایف یادگیرندگان در جریان تدریس، انتخاب روش و شیوه تدریس متناسب با محتوای درس از جمله فعالیت‌هایی است که می‌تواند در ایجاد محیط آموزشی مناسب تأثیر به‌سزایی داشته باشد.

د استفاده از مشوق‌ها و تقویت‌کننده‌های یادگیری

تایید و تقویت رفتار مثبت فراگیران در حین تدریس، موجب تشویق آنان به مشارکت فعال در جریان تدریس خواهد بود. مربی با استفاده از تشویق‌های کلامی در مقابل رفتارهای مثبت مقدمات تجربه موفقیت در تحصیل را برای دانش‌آموزان خود فراهم می‌نماید.

ه انجام به موقع ارزشیابی‌ها و تدارک تمرین‌های مناسب

تأثیر تمرین و تکرار در کل فرایند یادگیری و حیطه‌های مختلف آن، به‌ویژه در حیطه روانی، حرکتی انکارناپذیر است. کیفیت اجرای تمرین، مقدار و زمان آن نقش مهمی در تثبیت آموخته‌ها دارد. در فصل‌های بعد این متن، توضیحات بیشتری درباره هر یک از موارد مطرح شده ارائه خواهد شد. در اینجا تنها به ذکر این نکته اکتفا می‌شود که با ارزشیابی به موقع، می‌توان به میزان موفقیت دانش‌آموز در دستیابی به اهداف آموزشی پی برد و متناسب با آن، به ارائه تمرین‌ها در زمان‌های مختلف مثلاً در زمان‌های منفصل ۱۰ دقیقه‌ای و نیز به میزان لازم برای هر یک از دانش‌آموزان پرداخت.

در مجموع از آنجا که نظریه‌های یادگیری شرایط حصول یا عدم حصول یادگیری را تحلیل می‌کنند در این مرحله از مراحل پنجگانه مدل عمومی تدریس باید مورد توجه قرار گیرند و از آنها می‌توان برای بهبود فرایند یاددهی، یادگیری استفاده نمود. حال با توجه به آنچه گفته شد، در مرحله دوم مدل عمومی تدریس باید:

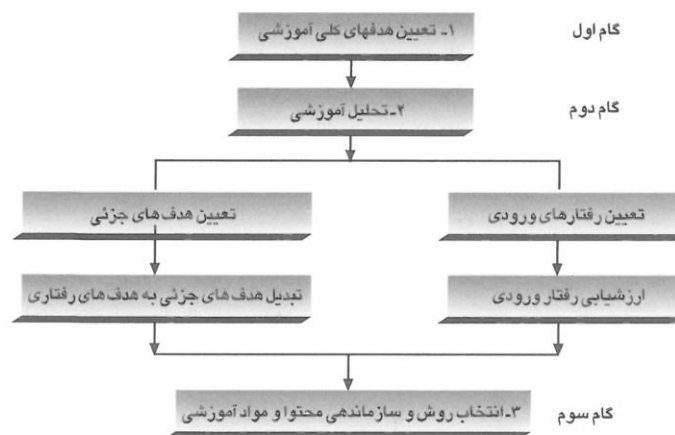
به راه‌های جلب انگیزش، افزایش توجه و هرچه جذاب‌تر کردن فعالیت تدریس، آماده‌سازی ذهنی، ایجاد موقعیت و محیط آموزشی مناسب، استفاده از مشوق‌ها و تدارک تمرین‌های مناسب بیانید و مناسب‌ترین طریق برای رسیدن به اهداف آموزشی را معین کنید.

مرحله سوم: در ضمن تدریس

فعالیت عمده این مرحله این است که: نحوه تدریس (روش و فنون تدریس) خود را با توجه به اهداف آموزشی معین نمایید.

پژوهش‌های انجام شده در باره اثربخشی روش‌ها و فنون مختلف آموزشی نشان می‌دهد که هر یک از روش‌ها کاربرد ویژه‌ای دارند. انتخاب مناسب روش‌ها و فنون تدریس نیاز به شناخت بیشتر هر یک از آنها دارد و مطالب فصل‌های بعد این متن، عهده‌دار پاسخگویی به این نیاز هستند. بنابراین فصل‌های آخر این کتاب اختصاص به معرفی الگوها، روش‌ها و شیوه‌های تدریس است تا با آگاهی و شناخت هرچه بیشتر هر یک، فعالیت مرحله سوم مدل عمومی تدریس به نحو مطلوب‌تری انجام شود. هر یک از روش‌ها و فنون آموزشی، قالب و چارچوب ویژه‌ای برای فعالیت‌های ضمن تدریس تعیین می‌نمایند. برای برنامه‌ریزی فعالیت این مرحله، ذکر این نکته حائز اهمیت است که اگر نوع یادگیری را دقیق‌تر تعریف کنید می‌توانید روش‌های تدریس خاص‌تری انتخاب نمایید. برای تعریف دقیق‌تر نوع یادگیری، از سوی متخصصان آموزش، فرایندی موسوم

به فرایند «تحلیل اهداف آموزشی» پیشنهاد شده است. تحلیل آموزشی همانطور که در متن روانشناسی یادگیری و آموزش نیز اشاره شد، شامل تعیین و تبیین دقیق ترین اهداف آموزشی یعنی «اهداف رفتاری» است. تحلیل آموزشی اولاً باعث دقت، تأمل و تعمق بیشتر در مورد مطالب درسی است؛ ثانیاً تمام گام های آموزشی لازم برای رسیدن به هدف های کلی آموزشی را مشخص می کند؛ ثالثاً همانطور که اشاره شد انتخاب روش ها و فنون تدریس را تسهیل می کند. بنابراین تعیین هدف های آموزشی شروع مناسبی برای تعیین گام های بعدی تدریس است. آنچه تاکنون درباره مراحل مختلف تدریس ارائه شده است در نمودار زیر نشان داده شده است. همانطور که در نمودار مشخص شده است تحلیل آموزشی دومین گام طراحی فرایند تدریس است و ثمره آن تعیین هدف های دقیق رفتاری است. این هدف ها، فعالیت گام سوم یعنی انتخاب روش ها و فنون تدریس را تسهیل خواهد نمود.

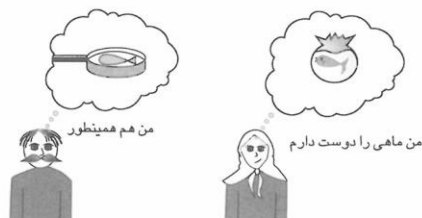

فعالیت های کلی طراحی فرایند تدریس

مرحله چهارم: در ضمن تدریس و پس از تدریس

عمده فعالیت های این مرحله از مدل عمومی تدریس، شامل اجرای ارزشیابی در ضمن تدریس و بعد از آن است. ارزشیابی های ضمن تدریس میزان یادگیری دانش آموزان را تعیین می کند. با این ارزشیابی ها می توان به نقایص یادگیری پی برد و برداشت ها و آموخته های یادگیرندگان را مورد ارزیابی قرار داد. آیا دانش آموز به آنچه مورد نظر بوده است (اهداف آموزشی) دست یافته

است؟ پاسخ این پرسش را تنها از طریق ارزشیابی های ضمن تدریس می توان یافت. گاه به دلیل موانع ارتباطی، عدم اشتراک مفاهیم و یا سوایق ذهنی یادگیرندگان، اطلاعات و آگاهی های موردنظر مربی، ممکن است با آموخته های دانش آموز تفاوت داشته باشد؛ همانطور که این امر ممکن است در مواردی در ارتباطات بین افراد صورت گیرد.

ارزشیابی ضمن تدریس به منظور کسب اطمینان از آموخته‌های یادگیرنده در یک موقعیت آموزشی بسیار حائز اهمیت است. استفاده از این ارزشیابی منجر به شناخت مشکلات یادگیری دانش‌آموزان و اقدام برای رفع آنها در ضمن فرایند تدریس خواهد شد. ارزشیابی پس از تدریس به تعیین میزان یادگیری دانش‌آموزان در دستیابی به اهداف آموزشی توجه دارد. در متن نظارت و ارزشیابی برای طراحی و اجرای این مرحله از تدریس مباحث کامل و گسترده‌تری ارائه شده است که می‌تواند راهنما و یاری‌دهنده بهره‌گیری مطلوب‌تر در استفاده از مدل عمومی تدریس باشد.

مرحله پنجم: پس از تدریس

این مرحله که آخرین آن از مراحل عمومی تدریس محسوب می‌شود به ارزشیابی کل فرایند تدریس و اصلاح و تجدیدنظر در هریک از مراحل قبل توجه دارد. نتایج این ارزشیابی که با عنوان حلقه‌های بازخورد (Feedback Loops) در نمایش کلی مدل عمومی تدریس نشان داده شده است، فعالیت‌های هریک از مراحل را تحت تأثیر قرار می‌دهد. چنانچه نتایج ارزشیابی مرحله قبل، حاکی از موفقیت یادگیرندگان به یادگیری مطالب موردنظر (اهداف آموزشی) باشد طرح تایید و در غیر این صورت، هریک از مراحل مجدداً بازنگری و اصلاح می‌شود.

به منظور تمرین و تکرار بخشی از مطالب این فصل، در صفحه بعد یک نمونه درسی که با استفاده از مدل عمومی تدریس طراحی شده است ارائه می‌شود. این مثال که از کتاب مباحث مقدماتی، فصل هشتم، ص ۵۰.۴۷ انتخاب شده است فعالیت‌های مراحل مختلف این مدل را نشان می‌دهد.

خلاصه فصل دوم

برای سازمان دادن فعالیت تدریس به صورت یک رشته فعالیت های از پیش طراحی شده، از سوی متخصصان آموزش مدلی موسوم به مدل عمومی تدریس مطرح شده است. این مدل فعالیت های تدریس را به پنج مرحله تقسیم می کند و قابلیت کاربرد برای تمامی موضوعات درسی در هر سطح را داراست. از این رو به آن مدل عمومی، اطلاق شده است. در مرحله اول که مرحله قبل از تدریس نام دارد، عمده فعالیت های هر آموزش دهنده تعیین و تبیین اهداف آموزشی هر درس است. طی فرایند تحلیل آموزشی، اهداف کلی هر درس به اهداف رفتاری تبدیل می شود. همچنین در این مرحله رفتار ورودی و آزمون رفتار ورودی صورت می گیرد. هدف از این فعالیت، کسب اطلاع از میزان اطلاعات ورودی و پیش نیازهای یادگیری مبحث جدید است.

مرحله دوم به کاربرد و استفاده از نظریه های یادگیری در بهبود فرایند یاددهی، یادگیری توجه دارد. مرحله سوم با این فرض که اگر اهداف را دقیق تعریف نمایید، انتخاب روش، مواد و وسایل مورد نیاز تسهیل خواهد شد به انتخاب نحوه تدریس اختصاص دارد. مرحله چهارم، مرحله پیش بینی نظام ارزشیابی در قالب ارزشیابی های ضمن تدریس و پس از تدریس است. ارزشیابی ضمن تدریس به منظور پی بردن به نقایص احتمالی یادگیری دانش آموزان صورت می گیرد و ارزشیابی پس از تدریس متوجه ارزشیابی کل آموخته های دانش آموزان است. نتایج این ارزشیابی ها در آخرین مرحله به تایید یا تصحیح و بازنگری کل طرح می انجامد.

در فصل های بعد، برخی از مفاهیم و مطالب این فصل با توضیحات بیشتری ارائه خواهد شد. علاوه بر آشنایی با اقسام دیگر طراحی تدریس، جزئیات بیشتری درباره الگو، روش و شیوه های آموزشی ارائه می شود تا در صورت نیاز به انتخاب مدل مطلوب تر و استفاده از مدل های ارائه شده بپردازید.

تمرین

با پاسخ به پرسش‌های زیر آموخته‌های خود را از مطالب این فصل ارزیابی نمایید. چنانچه در دادن پاسخ با مشکلاتی مواجه بودید متن را مجدداً مرور نمایید. از پاسخ‌های خود خلاصه‌ای از اهم مطالب فصل تهیه نمایید.

۱. نظر خود را درباره مدل عمومی تدریس با دیگران به بحث بگذارید.

۲. با استفاده از مدل عمومی تدریس یکی از مطالب درسی را در مرحله پنجگانه آن ارائه نمایید و سپس آن مدل را نقادی کنید.

۳. چنانچه با کمبودها یا نقاط ضعفی در طراحی خود مواجه شدید، با بهره‌گیری از مدل‌های دیگر طرح تدریس اقدام به تکمیل طرح نمایید.

۴. منظور از فرایند تحلیل اهداف آموزشی چیست؟

۵. آزمون رفتار ورودی چه کاربردهایی دارد؟ نحوه کاربرد آن در تعیین نقطه شروع تدریس را توضیح دهید.

۶. پنج توصیه عمده فعالیت‌های ضمن تدریس کدامند؟ براساس تجربیات خود راه‌های ایجاد انگیزه و آمادگی در یادگیرندگان را فهرست کنید. تجربیات خود را در گروه مطرح نمایید.

۷. فهرستی از مشوق‌ها و تدابیر مختلفی که برای تقویت مشارکت دانش‌آموزان در فرایند تدریس دارید تهیه نمایید.

۸. آغاز و انجام فعالیت تدریس با چه اصطلاحاتی مشخص می‌شوند؟

۹. به نظر شما کدام مرحله از مراحل مدل عمومی تدریس اهمیت بیشتری در فرایند تدریس دارد؟ نظر خود را با استدلال همراه کنید.

روش ها و فنون تدریس

در فصل قبل با مدل عمومی تدریس و فعالیت هایی که در هر یک از مراحل آن انجام می شود آشنا شدیم. در مرحله سوم مدل عمومی تدریس اشاره شد که انتخاب روش تدریس مهمترین فعالیت این مرحله است.

لازمه انتخاب روش مناسب، آشنایی با ویژگی های هر یک از آنهاست. مطالب این بخش به همین منظور ارائه شده است. ابتدا به طور دقیق تری منظور از روش، شیوه و همچنین الگوی تدریس مشخص می شود و سپس انواع اختصاصی تر هر یک معرفی خواهد شد. سرانجام با هدف کمک به فرایند انتخاب و ساده تر شدن انتخاب روش مناسب، راه هایی برای کاربرد آنها پیشنهاد خواهد شد. در مجموع مطالب این بخش در چهار فصل ارائه شده است. فصل اول این بخش اختصاص به تقسیم بندی کلی روش ها و فنون تدریس دارد. فصل های دیگر این بخش اختصاص به معرفی الگوها، روش ها و شیوه ها (فنون) تدریس دارد.

الگوهای تدریس قالب و چارچوب کلی فعالیت های مربی، دانش آموز و مواد درسی را نشان می دهد. روش های تدریس نشان دهنده فعالیت های مربی و برنامه ریزی ارائه درس است. شیوه یا فنون تدریس، که راه انجام دادن ماهرانه هر یک از روش ها را نشان می دهد. در مجموع برای اجرای تدریس و برنامه ریزی طرح تدریس (طرح درس) لازم است ابتدا یک چارچوب کلی (الگوی تدریس) انتخاب و پس از آن، روش یا روش هایی را برای ارائه تدریس و پس از آن شیوه هایی را برای اجرای تدریس انتخاب کرد. مسلماً راه درست تصمیم گیری و انتخاب هر یک از اینها آشنایی هر چه بیشتر با روش ها و فنون تدریس است.

فصل سوم

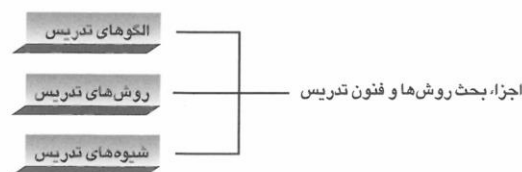
مفاهیم بنیادی روش‌ها و فنون تدریس

در فصل‌های قبل اشاره شد که استفاده از هدف‌های آموزشی و به‌ویژه هدف‌های رفتاری کمک می‌کند که کلیه فعالیت‌های خود را در جهتی معین و مشخص، برای رسیدن به مقاصدی که از پیش تعیین شده است سازماندهی کنیم. تعیین این اهداف آموزشی در مجموعه کتب آموزش به‌پوزی انجام شده است. این اهداف برای شروع کار بسیار مناسب و لازم است؛ اما مسلماً کافی نخواهد بود. این اهداف ناظر بر انتظارات نهایی فرايند تدریس و یادگیری است. در حالیکه باید ببینیم چگونه می‌توان از این اهداف به عنوان وسیله‌ای مؤثر برای آموزش و یادگیری استفاده نمود. مطالب این فصل به همین منظور گردآوری شده است تا راه رسیدن به اهداف یا راه‌ها، روش‌ها و طرق مختلف رسیدن به اهداف آموزشی را معرفی نماید.

پس از مطالعه این فصل انتظار می‌رود بتوانید:

۱. درباره نقش اهداف آموزشی در انتخاب نحوه تدریس توضیح دهید.
۲. اجزای طبقه‌بندی روش‌ها و فنون تدریس را بیان نمایید.
۳. تمایز بین سه مفهوم الگو، روش و شیوه تدریس را توضیح دهید.
۴. انواع الگوهای اصلی تدریس و تعداد آن را ذکر نمایید.
۵. انواع روش‌های اصلی تدریس و تعداد آن را ذکر نمایید.
۶. انواع شیوه‌های اصلی تدریس و تعداد آن را ذکر نمایید.

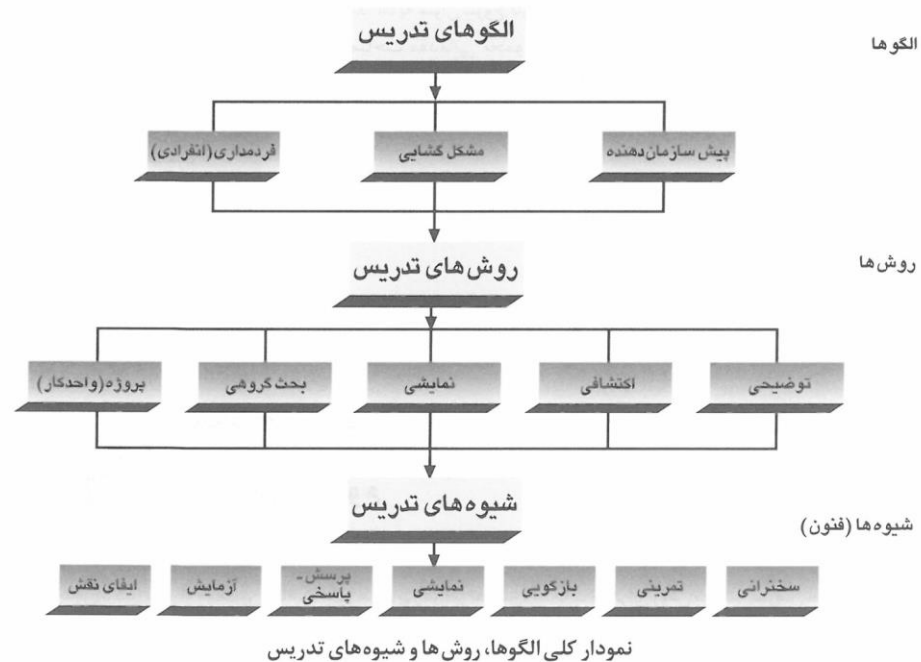
از سوی متخصصان آموزش تاکنون الگوها، روش‌ها و شیوه‌های بسیاری پیشنهاد شده است و مسلماً ذکر تمامی آنها در این مجال میسر نیست. بنابراین برای تنظیم ارائه آنها باید راهی را برگزید که به نحو مؤثری با انواع روش‌ها و فنون تدریس آشنا شد. به این منظور تلاش شده است با یک دسته‌بندی از روش‌ها و فنون تدریس، این امکان فراهم شود که کار معرفی، انتخاب و استفاده از آنها با سهولت بیشتری انجام پذیرد. از این رو در متن حاضر به منظور سهولت در معرفی و بررسی روش‌ها و فنون تدریس، تسهیل فرایند انتخاب مناسب روش‌ها، همچنین استفاده متنوع و در عین حال نظام‌مند از آنها، اولاً تمایز بین مفاهیم الگوی تدریس، روش تدریس و شیوه تدریس در نظر گرفته شده است؛ ثانیاً مناسب‌ترین و کاربردی‌ترین هر یک از آنها معرفی شده است.

ملاک این گزینش، تناسب و قابلیت استفاده در تدریس محتوای مجموعه کتب آموزش بهورزی است. بدیهی است هر اندازه مربیان با روش‌ها و فنون مختلف تدریس آشنایی بیشتری داشته باشند، آزادی عمل بیشتری خواهند داشت تا در موقعیت‌های گوناگون و برای دستیابی به اهداف مختلف، از آنها برای رسیدن به مقاصد آموزشی استفاده کنند. باید اذعان کرد که قاعده خاصی برای مطابقت فعالیت‌های یاددهی - یادگیری (تدریس) با هدف‌های آموزشی در دست نیست؛ زیرا آنچه که برای یک مربی و گروه دانش‌آموزان او مناسب است، ممکن است در یک موقعیت دیگر آموزشی مناسب نباشد. از این رو باید به تدریس به موارد استفاده، نقاط قوت و ضعف روش‌ها دست یافت و با اصلاح و بازنگری طرح‌های تدریس، در مسیر صحیح تکمیل طرح‌ها و تسلط کامل در کاربرد هر یک از روش‌ها قرار گرفت. لازم به یادآوری است که این مهم در فعالیت‌های مرحله پنجم مدل عمومی تدریس و دیگر طرح‌های تدریس در نظر گرفته شده است و متعاقباً پیرامون آنها مطالب بیشتری نیز ارائه خواهد شد. تنها به ذکر این نکته اکتفا می‌شود که عوامل متعددی بر انتخاب روش تدریس تأثیر می‌گذارد که یقیناً مهمترین آن تدوین اهداف آموزشی است. انتخاب نحوه تدریس باید ناظر بر این اصل مهم باشد که مربی با کمک روش‌ها و فنون تدریس به یادگیرندگان کمک می‌کند تا تمامی موضوعات درسی را راحت‌تر، سریع‌تر و عمیق‌تر یاد بگیرند. بدون تردید توفیق در چنین امر مهمی مستلزم شناخت کافی، تجربه و کارروزی آگاهانه و تمرین عملی کاربرد آنها است.

در این بخش از کتاب ابتدا شکل کلی روش‌ها و فنون مورد نظر در نمودار صفحه بعد نشان داده شده است و سپس توضیح مربوط به هر یک از اقسام آن در فصل‌های بعد ارائه خواهد شد. همانطور که نمودار نشان می‌دهد در فعالیت تدریس می‌توان از الگوها، روش‌ها و شیوه‌های مختلفی استفاده نمود. رابطه بین این سه مفهوم همانند رابطه کل به جزء است. به عبارت دیگر یعنی اینکه الگوهای تدریس کلی‌تر از روش تدریس و روش تدریس کلی‌تر از شیوه تدریس است. هر الگوی تدریس از یک نظریه مشخص استخراج شده و مبتنی بر نظریه خاصی از نظریه‌های یادگیری است. اما روش‌ها و شیوه‌ها به طور مشخص از نظریه خاصی استنتاج نشده‌اند و ماحصل و نتیجه چندین نظریه یادگیری هستند. بنابراین مهمترین تمایزی که در متن حاضر در نظر گرفته شده، تمایز بین سه مفهوم الگو، روش و شیوه تدریس است.

«اگرچه گاهی معلمان تفاوتی میان روش‌ها، الگوها و شیوه‌های تدریس قائل نمی‌شوند و بحث در مورد این تفاوت‌ها و

خصوصیات هر کدام از آنها مربوط به این مقوله نیست، مع الوصف شیوه های تدریس را می توان آن دسته از فعالیت های معلمان دانست که در راه هدایت فراگیران به سوی اهداف آموزشی در کوچکترین واحد زمان قابل اجرا است. شیوه های تدریس ممکن است در یک جلسه تدریس، چندین بار تغییر یابند. * این در حالی است که معمولاً الگوها و روش های تدریس، قابلیت تغییر کمتری نسبت به شیوه های تدریس دارند. درباره هر یک از این مفاهیم توضیحات بیشتری ارائه خواهد شد. در اینجا به ذکر این نکته اکتفا می شود که با توجه به کلی تر بودن الگوها نسبت به شیوه ها، هر الگوی تدریس را می توان به یک یا چند روش تدریس و هر روش تدریس را می توان به یک یا چند شیوه تدریس ارائه کرد. به این ترتیب با استفاده از این دسته بندی این امکان فراهم خواهد شد که تعداد زیادی از روش ها و فنون تدریس معرفی شوند که در صورت لزوم می توانید از هر یک از آنها در کار تدریس خود استفاده نمایید تا ضمن حفظ جامعیت موضوع، انتخاب و استفاده از روش ها و فنون تدریس را با سهولت بیشتری انجام دهید. ذکر این نکته حائز اهمیت است که با توجه به اینکه مربیان و معلمان وظیفه طراحی، برنامه ریزی و سازماندهی استفاده مطلوب از شرایط کلاسی را برعهده دارند، لازم است با آشنایی هرچه بیشتر با این الگوها، روش ها و فنون آموزشی، بتوانند تدریس خود را با استفاده از صور مختلف آن به شکل متنوع تری ارائه نمایند. تصور اینکه سه یا چند بار در روز به یک کلاس درس رفتن و تنها از یک یا دو روش استفاده نمودن ممکن است برای یادگیرندگان قدری خسته کننده به نظر برسد، در حالیکه می توان با تسلط در اجرای چند روش و با تنوع در نحوه تدریس به تناسب موقعیت درسی و اهداف مختلف آموزشی بازدهی بیشتر و مطلوب تری را انتظار داشت.

حال با توجه به نمودار صفحه قبل برای مثال می توان ارائه آموزش را با استفاده از الگوی پیش سازمان دهنده، روش توضیحی، شیوه سخنرانی انجام داد. به شکلی که نحوه تدریس و فعالیت های کلاسی متفاوتی با الگوی پیش سازمان دهنده، روش بحث گروهی، شیوه پرسش پاسخی داشته باشد.

در این باره توضیحات مفصل‌تری ارائه خواهد شد. اما به عنوان شروع کار می‌توانید نحوه تدریس خود را در صفحه ۲۹ (مرحله سوم نمونه طرح درس ارائه شده از کتاب مباحث مقدماتی مجموعه کتب آموزش بهورزی) انتخاب نمایید. به این منظور در مستطیل خالی عبارت «الگوی پیش سازمان‌دهنده، روش توضیحی، شیوه نمایشی» را بنویسید. این عبارت نشان‌دهنده نحوه تدریس مبحث یاد شده است و منظور از آن انجام فعالیت‌های خاصی است که در ادامه مطالب این بخش به آنها پرداخته خواهد شد.

خلاصه فصل سوم

بدون تردید یکی از مهمترین فعالیت‌های هر مربی در امر تدریس، انتخاب و اجرای روش مناسب تدریس است. انتخاب روش‌ها و فنون مناسب اهمیت بسیار زیادی در دستیابی به اهداف آموزشی دارد. گفته شد که اهداف آموزشی نتایج نهایی و عملکردهای مورد انتظار از فراگیران را در پایان تدریس نشان می‌دهد و شروع مناسبی برای تعیین جهت فعالیت‌های مربی و دانش‌آموز است. اما پس از تعیین جهت و مشخص شدن مقصد، باید در اندیشه راه‌ها و طرق مختلفی بود که رسیدن به مقصد را میسر می‌کند. این راه‌ها و طرق مختلف از سوی کارشناسان امر آموزش با مفاهیمی مانند الگو، روش و شیوه تدریس بیان شده‌اند. از میان طرق مختلفی که با عنوان «الگوی تدریس» معرفی شده‌اند سه الگوی اصلی به نام‌های الگوی پیش سازمان‌دهنده، الگوی فرد محوری، الگوی مشکل‌گشایی انتخاب و ارائه خواهد شد. ذکر این نکته نیز حائز اهمیت است که سایر الگوهای تدریس مطرح شده در روش‌شناسی آموزشی معمولاً با یکی از این سه الگو مرتبط هستند. عناوین پنج روش تدریس عبارتند از توضیحی، اکتشافی، نمایشی، بحث گروهی و پروژه (واحد کار). شیوه‌ها (فنون تدریس) عبارتند از شیوه سخنرانی، تمرینی، بازگویی، نمایشی، پرسش پاسخی، آزمایشی و ایفای نقش.

در مجموع با انتخاب یک الگوی مناسب تدریس و یک روش و یک یا چند شیوه تدریس، به طور مشخص نحوه تدریس ویژه‌ای در دسترس خواهد بود که با توجه به سه الگو، پنج روش و هفت شیوه تدریس می‌توان با استفاده از ترکیب متفاوت هر یک، این امکان فراهم باشد که با تعداد زیادی از روش‌ها و فنون تدریس آشنا شده و در صورت لزوم ضمن حفظ جامعیت موضوع، انتخاب و استفاده از آنها با سهولت بیشتری انجام شود. ذکر این نکته حائز اهمیت است که داشتن این اطلاعات و شناخت هرچه بیشتر طرق مختلف تدریس، کار تهیه طرح تدریس و همچنین انجام فعالیت‌های روزمره را هموارتر خواهد ساخت.

مطالبی که در فصل‌های بعد این متن ارائه شده‌اند عهده‌دار توضیح و تشریح هر یک از الگو، روش‌ها و شیوه‌های تدریس است تا با آشنایی کامل با هر یک از آنها عملاً شرایط کاربرد هر یک فراهم شود.

تمرین

با پاسخ به پرسش های زیر آموخته های خود را از مطالب این فصل ارزیابی نمایید. تلاش کنید تا با کلمات و جملات خود خلاصه ای از مطالب ارائه شده در این فصل تهیه کنید. چنانچه در ارائه پاسخ با مشکلی مواجه بودید مطالب فصل را مجدداً مرور نمایید.

۱. اجزاء طبقه بندی روش ها و فنون تدریس را بیان نمایید.

۲. به نظر شما مهمترین کاربرد دسته بندی روش ها و فنون تدریس چیست؟ نظر خود را استدلال نمایید.

۳. وجوه تفاوت الگو، روش و شیوه تدریس را ذکر نمایید. ذکر دو مورد کافی است.

۴. فایده استفاده از دسته بندی روش ها و فنون تدریس را توضیح دهید.

۵. تعداد و نام هر یک از الگوها، روش ها و شیوه های تدریس را ذکر نمایید.

۶. درباره اهمیت و نقش انتخاب روش ها و فنون تدریس در دستیابی به اهداف آموزشی توضیح دهید.

۷. به نظر شما مهمترین عامل تعیین کننده نحوه تدریس چیست؟ در این باره نظر سایر مربیان را نیز جویا باشید.

فصل چهارم

الگوهای تدریس

در فصل قبل به کلیاتی درباره انواع روش ها و فنون تدریس اشاره شد. گفتیم که تنها با اتکا به اطلاعات علمی نمی توان در فعالیت تدریس موفقیت چندانی به دست آورد؛ بلکه لازمه آن علاوه بر داشتن اطلاعات علمی، انتخاب و اجرای روش مناسب تدریس است تا به توفیق بیشتری در تغییر رفتار (یادگیری) یادگیرندگان دست یافت. برای سهولت در این انتخاب مهم و تصمیم گیری درباره فعالیت هایی که منجر به یادگیری فراگیران شود، لازم است با انواع راه ها و طرق مختلفی که می توان دستیابی به اهداف آموزشی را میسر و هموار نمود آشنا شد. در این فصل یکی از اجزاء دسته بندی روش ها و فنون تدریس، یعنی «الگوهای تدریس» معرفی می شود. ابتدا منظور کلی از الگوها و سپس سه الگوی اصلی تدریس و مراحل هر یک توضیح داده خواهد شد. ضمن این توضیحات، به موارد استفاده و همچنین مزایا و محاسن هر یک اشاره می شود و در سه موقعیت آموزشی از این الگوها استفاده خواهد شد.

پس از مطالعه این فصل انتظار می رود بتوانید:

۱. اهمیت استفاده از الگوهای تدریس را بیان نموده و سه الگوی اصلی تدریس را ذکر نمایید.
۲. با ذکر مثال منظور از پیش سازمان دهنده و الگوی پیش سازمان دهنده را توضیح دهید.
۳. اهمیت کاربرد الگوی پیش سازمان دهنده و موارد کاربرد آن را توضیح دهید.
۴. یک مطلب درسی را با استفاده از الگوی پیش سازمان دهنده ارائه نمایید.
۵. الگوی مشکل گشایی و کاربرد آن را توضیح دهید.
۶. یک موضوع درسی را با استفاده از الگوی مشکل گشایی ارائه نمایید.
۷. الگوی فردمداری و کاربرد آن را توضیح دهید.
۸. یک موضوع درسی را با استفاده از الگوی فردمداری ارائه نمایید.
۹. در یک موقعیت آموزشی، نام الگوی تدریس مورد استفاده توسط همکار خود را ذکر نمایید.
۱۰. نمونه موقعیت های آموزشی ۱، ۲ و ۳ فصل حاضر را مقایسه، تجزیه و تحلیل و نقادی نمایید.

نظریه‌های یادگیری و آموزش، اساس شکل‌دهی «الگوهای تدریس» هستند. به عبارت دیگر با مطرح شدن هر نظریه یادگیری، الگویی متناسب با آن نیز مطرح شده است. «الگو، نقشه کلی انجام کاری است که بنا به مقتضیات و وضعیت جزئیات اجرایی می‌توان در آن تغییراتی ایجاد کرد.»* منظور از الگوی تدریس (Model of teaching) نقشه و چارچوب فعالیت‌های مربی و دانش‌آموز برای سازماندهی ارائه مواد درسی است. در فصل دوم با یکی از جامع‌ترین این الگوها آشنا شده ایم. دیدیم که این مدل، فرایند تدریس را به صورت بسیار مشخص و منظم‌تری نشان می‌دهد و در نهایت سادگی می‌توان به فعالیت‌های مراحل مختلف آن پی برد.

همان‌طور که در تشریح مدل عمومی تدریس اشاره شد، یک الگوی مدل، مراحل مختلفی برای تدریس مشخص می‌کند که سلسله مراتبی از فعالیت‌ها را نشان می‌دهد. یک الگو، تدریس را به صورتی معرفی می‌کند که افراد مختلف می‌توانند همانند استفاده از یک نقشه، با نگاه به آن، مسیر حرکت به سوی اهداف آموزشی را مشخص نمایند و با فعالیت‌های خاصی که در هر مرحله باید انجام دهند آشنا شوند.

به طور کلی هر الگو دارای ویژگی‌هایی است که اهم آنها عبارتند از:

- ۱) فهرستی از کارها و فعالیت‌هایی که مربی و دانش‌آموز باید انجام دهند را مشخص می‌کند.
- ۲) ترتیب انجام فعالیت‌ها را مشخص می‌کند.
- ۳) برخورد منظم با مسائل آموزشی را تجویز می‌کند؛ به طوری که انتقال و ارتباط افراد مختلف را میسر می‌کند.
- ۴) فرصت اصلاح و بازنگری فعالیت‌ها را مدنظر قرار می‌دهد.
- ۵) برپایه یافته‌های نظریه‌ای مشخصی بنا نهاده شده است.

در این فصل به معرفی سه الگوی تدریس خواهیم پرداخت.

اولین الگویی که در این فصل معرفی خواهد شد، الگویی موسوم به «الگوی پیش سازمان دهنده» است. این الگو برخلاف عنوان دور از ذهنی که دارد چندان ناشناخته نیست و کم و بیش با برخی از کاربردهای آن آشنا هستید. در اینجا ضمن تشریح الگوی پیش سازمان دهنده، مراحل اجرای این الگو ارائه خواهد شد.

الگوی پیش سازمان دهنده

منظور از «پیش سازمان دهنده» مفهوم، مطلب یا موضوعاتی است که به وسیله آن، مطالب مختلف یک رشته یا موضوع با نظم خاصی سازمان می‌یابد و در ذهن دانش‌آموز جای می‌گیرد تا زمینه دریافت اطلاعات جدید را هموار و فراهم نماید. تدریس بر اساس این الگو، با طرح یک مطلب کلی که به آن «پیش سازمان دهنده» گفته خواهد شد آغاز خواهد شد تا دانش‌آموز بتواند مباحث درس و جایگاه هر یک را به صورت یک ساختاری منظم و سازمان‌یافته در ذهن خود جای دهد. لازم به ذکر است که روش طراحی آموزشی مجموعه کتب آموزش بهورزی تا حدود زیادی براساس این الگو انجام شده است. نمودار کلی محتوای کتاب به عنوان نمونه‌ای از یک پیش سازمان دهنده برای مطالب کتاب به شمار می‌آید. روال اجرای این الگوی تدریس ابتدا از کل به جز و سپس از جز به کل است. این الگو کاربرد بسیار زیادی در موقعیت‌های آموزشی کلاسی و غیر کلاسی دارد و استفاده از آن ضمن تسهیل فرایند یاددهی-یادگیری زمینه را برای آموخته‌های بعدی هموار می‌سازد.

* فردانش، هاشم (۱۳۷۲)، مبانی نظری تکنولوژی آموزشی، ص ۳۴.

بنابراین اگر بخواهیم مطلبی را مطابق الگوی پیش سازمان دهنده ارائه نماییم، لازم است ابتدا مطالب جدید را به وسیله یک پیش سازمان دهنده به آموخته‌های قبلی دانش آموزان ارتباط دهیم. این طریقه یادگیری به عنوان «یادگیری معنی دار» شناخته شده است و یکی از نظریه‌های یادگیری محسوب می‌شود. این نظریه مبنای الگوی تدریس پیش سازمان دهنده است و به وسیله روانشناس آمریکایی دیوید آزوبل مطرح شده است. «در نظریه یادگیری معنی دار»، یادگیری عبارتست از ایجاد ارتباط بین مطالب جدید و ساخت شناختی یادگیرنده. بنابراین، ساخت شناختی در زمان یادگیری مهمترین عامل تأثیرگذارنده بر یادگیری و یادداری مطالب جدید است... این امر از طریق ایجاد نظم و هماهنگی در مطالبی که به یادگیرندگان آموزش می‌دهید امکان پذیر است. از این روست که آزوبل دانش و آموخته‌های قبلی یادگیرنده را بسیار بااهمیت تلقی می‌کند و در این باره گفته است که اگر قرار باشد تمام مطالب روانشناسی را تنها در یک اصل خلاصه کنم، آن اصل این بود که تنها عامل مهمی که بر یادگیری بیشترین تأثیر را دارد آموخته‌های قبلی یادگیرنده است. به این اصل تحقق ببخشید و برطبق آن آموزش دهید. (۱۹۶۸. ص ۵).*

مراحل اجرای الگوی پیش سازمان دهنده

با توجه به مطالبی که ارائه شد، می‌توان مراحل اجرای الگوی پیش سازمان دهنده را حدس زد. برای اجرای تدریس براساس این الگو، فعالیت‌های تدریس را باید در سه مرحله انجام داد که این سه مرحله عبارتند از:

۱ ارائه پیش سازمان دهنده: در این مرحله انجام فعالیت‌های زیر توصیه می‌شود: **

- اهداف آموزشی را مشخص کنید.
- سازمان دهنده‌ها را عرضه کنید.
- توضیحات را با مثال‌ها همراه کنید.
- تکرار نمایید.

مطلب پیش سازمان دهنده باید از مطلب و یا مطالب درس جدید کلی‌تر باشد. به طوری که ارتباط بین مطلب جدید، بسیار روشن و آسان باشد. مهمترین نکته این است که برای ارائه مطالب درسی باید مناسب‌ترین پیش سازمان دهنده را انتخاب کرد. نکته دیگر این که باید اطمینان حاصل شود که دانش آموزان پیش سازمان دهنده را کاملاً درک نموده‌اند و می‌توانند آن را با مطالبی که بعداً عرضه خواهد شد ارتباط دهند. دو راه معمول حصول اطمینان از دریافت و ادراک فراگیران، تکرار پیش سازمان دهنده به طور متناوب در حین ارائه مطالب و پرسش از آنان درباره ارتباط پیش سازمان دهنده و رؤس مطالب جدید است.

۲ عرضه مطالب: پس از اینکه پیش سازمان دهنده ارائه شد، مطالب جدید عرضه می‌شود. فعالیت‌هایی که در این مرحله صورت می‌گیرد عبارتند از:

- مطالب را عرضه نمایید.
- نظم منطقی مطالب یادگیری را روشن سازید.
- مطالب را به سازمان دهنده متصل نمایید.

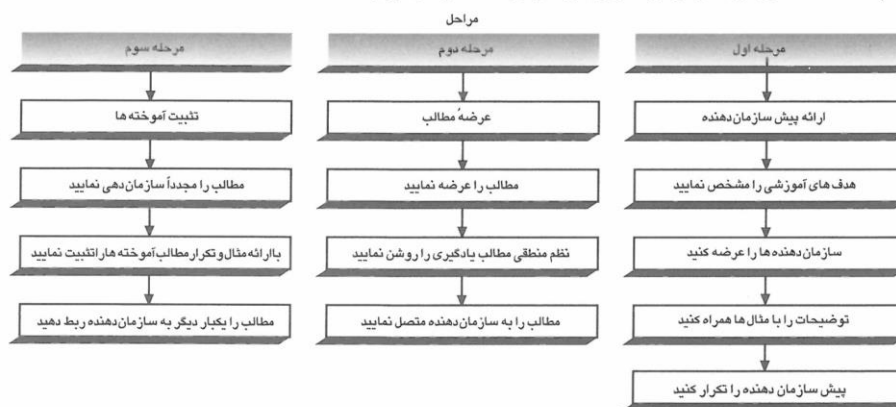
* سیف علی اکبر (۱۳۷۸)، روانشناسی پرورشی، ص ۲۸۱.

** فعالیت‌های این مرحله از الگوی پیش سازمان دهنده از کتاب الگوهای تدریس، تألیف بروس جویس و دیگران، ترجمه برنجی اقتباس شده است.

۳ تثبیت آموخته‌ها (تحکیم سازمان‌شناخت): در این مرحله با ارائه مثال‌ها و نمونه‌ها به تکرار و تمرین آموخته‌ها پرداخته می‌شود. فعالیت‌هایی که در این مرحله صورت می‌گیرد عبارتند از:

- مطالب را مجدداً سازمان‌دهی نمایید.
- با ارائه نمونه‌ها و مثال‌های مختلف آموخته‌ها را تثبیت نمایید.
- مطالب را جمع‌بندی نمایید.
- مطالب را یکبار دیگر به پیش سازمان‌دهنده ربط دهید.

خلاصه فعالیت‌های هر یک از مراحل الگوی پیش سازمان‌دهنده در نمودار زیر خلاصه شده است:

همانطور که اشاره شد در اجرای تدریس با استفاده از الگوی پیش سازمان‌دهنده، نقش پیش سازمان‌دهنده بسیار مهم و اساسی است و در واقع کلید اصلی موفقیت در اجرای الگوی پیش سازمان‌دهنده است. در اینجا با ذکر نمونه‌ای از یک موقعیت آموزشی، کاربرد این الگو در تدریس معرفی می‌شود. این مثال از کتاب مباحث مقدماتی صفحات ۴۶-۴۳ انتخاب شده است.

موقعیت آموزشی ۱

در این جلسه می‌خواهیم با دستگاه عصبی آشنا شویم. (هدف کلی)
انتظار می‌رود پس از پایان جلسه بتوانید:

- ۱) چهار بخش اصلی دستگاه عصبی را نام ببرید.
 - ۲) وظایف هر بخش را به طور خلاصه شرح دهید. (اهداف رفتاری)
- (مربی با اشاره به ماکت عمومی بدن یا نشان دادن تصویری کلی از دستگاه‌های بدن انسان توضیحات خود را با ارائه پیش سازمان‌دهنده آغاز می‌کند)

بدن انسان از دستگاه‌های مختلفی تشکیل شده است که هر یک وظایف خاصی را انجام می‌دهند. دستگاه گوارش، دستگاه گردش خون، دستگاه ادراری و دستگاه تنفس، از جمله دستگاه‌های تشکیل دهنده بدن انسان هستند. هر یک از دستگاه‌ها

نقش و فعالیت‌های ویژه‌ای دارند که برای انجام وظایف خود با سایر دستگاه‌ها در ارتباط هستند؛ به طوری که اگر یکی از دستگاه‌ها دچار اختلال شود کار سایر دستگاه‌ها مختل می‌شود و دیگر دستگاه‌ها نیز قادر به انجام وظایف خود نیستند. در جلسات قبل با دستگاه ادراری، دستگاه گردش خون، دستگاه تنفس، دستگاه گوارش، دستگاه اسکلتی، عضلانی و کار هر یک از این دستگاه‌ها آشنا شدیم. در بدن انسان دو دستگاه وجود دارد که کار تنظیم و هماهنگی بین دستگاه‌ها را انجام می‌دهد... (دستگاه عصبی و دیگری غدد درون‌ریز).

در موقعیت آموزشی ۱ ارائه درس جدید مستقیماً از خود موضوع شروع نشده است؛ بلکه با یک موضوع کلی‌تر «بدن انسان از دستگاه‌های مختلفی تشکیل شده است»، «انسان برای زنده ماندن نیازمند غذا است» یا عباراتی نظیر آن آغاز می‌شود. این عبارات نقش پیش سازمان‌دهنده را ایفا می‌کنند. آیا در موقعیت بالا مربی می‌خواهد ذهن دانش‌آموزان را برای یادگیری موضوع یا مبحث جدید آماده کند؟ آیا با این کار می‌خواهد راه را برای پرداختن به موضوع درس جدید هموار سازد؟ پاسخ هر دو سؤال مثبت است. علاوه بر این مقصود این است که بین مفاهیم و مطالب جدید و آموخته‌های پیشین ارتباط ایجاد نماید و با این کار پایگاه ذهنی می‌سازد تا مفهوم جدید را به آن ربط دهد.

به‌طور کلی پیش سازمان‌دهنده شروع بسیار مناسبی برای ارائه درس محسوب می‌شود. به‌علاوه کار انتقال مطالب از دانش‌آموز به دیگران را ساده‌تر می‌کند و به همان ترتیب که او می‌آموزد، آموخته‌های خود را برای دیگران نیز توضیح می‌دهد.

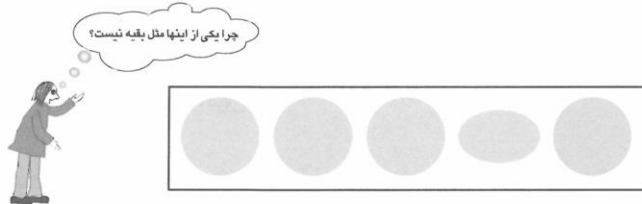

به خاطر داشته باشید که گاهی به‌روزان در نقش یک آموزش دهنده، باید به عرضه مطالب برای گیرندگان خدمات بپردازند.

الگوی پیش سازمان‌دهنده، کاربرد بسیار زیادی در موقعیت‌های مختلف کلاسی و غیر کلاسی دارد و با استفاده مکرر از آن می‌توان به خودی خود به جزئیات بیشتری برای اجرای مطلوب‌تر آن پی برد. همان‌طور که گفتیم مطابق این الگو، ترتیب و توالی ارائه مطالب به نحوی است که مطالب کلی پیش از مطالب جزئی می‌آیند. مربی در موقعیت آموزشی ۱ به عنوان سازمان‌دهنده و نیز ارائه‌کننده محتوای درس در تحقق یافتن هدف‌های آموزشی و بهبود فرایند آن نقشی فعال و تعیین‌کننده دارد. در مقابل دانش‌آموز دریافت‌کننده مطالب است و آنها را در ساخت شناختی خود به طور ذهنی جای می‌دهد. به نظر شما چه راههایی برای فعال‌تر شدن دانش‌آموزان موقعیت آموزشی ۱ می‌توان پیشنهاد کرد؟

برای کاستن از محدودیت‌های الگوی پیش سازمان‌دهنده می‌توان از رسانه‌های آموزشی کمک گرفت. عواملی که بر انگیزش یادگیری تأثیر دارند - از جمله مواردی که در متن روانشناسی یادگیری و آموزش آمده است - در این موقعیت می‌تواند به کار رود تا با افزایش سطح برانگیختگی دانش‌آموز، آمادگی بیشتری برای دریافت مطالب جدید ایجاد شود. به‌علاوه با روش‌ها و شیوه‌هایی که در فصول آینده معرفی خواهند شد می‌توان امکان بحث و تبادل نظر، مشارکت و افزایش روابط میان گروهی را در این الگو توسعه داد. در مجموع علی‌رغم برخی محدودیت‌هایی که به آنها اشاره شد، این الگو کاربردهای بسیار زیادی در موقعیت‌های کلاسی دارد و در جای خود یکی از مطلوب‌ترین طرق دستیابی به اهداف آموزشی محسوب می‌شود.

الگوی مشکل‌گشایی (حل مسأله)

طریقه دیگری که می‌تواند به عنوان الگوی تدریس برای دستیابی به اهداف آموزشی به کار برده شود، استفاده از الگوی دیگری موسوم به الگوی مشکل‌گشایی است. این الگو، براساس کاربرد روش علمی، در یافتن پاسخ به یک مسأله یا مشکل طرح و تنظیم شده است. جان دیوینی دانشمند تعلیم- تربیت آمریکایی در تنظیم و پیشنهاد این الگو مهمترین نقش را ایفا نموده است. فعالیت اصلی مربی در این الگو، طرح مسأله و ارائه اشاره‌ها و نشانه‌هایی برای حل مسأله توسط دانش‌آموزان محسوب می‌شود. الگوی مشکل‌گشایی با الگوی معادل، تغییر و تحولی از معلم محوری به شاگرد محوری است. گفتیم که در الگوی پیش‌سازمان‌دهنده مربی نقش بسیار فعالی دارد و دانش‌آموزان بیشتر به ارتباط ذهنی مطالب با سازمان‌دهنده مشغول هستند، این در حالی است که در الگوی مشکل‌گشایی نقش مربی عمدتاً تسهیل فرایند یادگیری و جهت‌دهی به فعالیت‌ها برای رسیدن به اهداف آموزشی است. تدریس با استفاده از این الگو در ۵ مرحله صورت می‌گیرد که این مراحل عبارتند از:

۱) مواجه نمودن با مسأله

اشاره شد که مهمترین فعالیت مربی در این الگو، طرح یک موقعیت مسأله‌دار، غیرمنتظره یا ناشناخته است. مسئله می‌تواند از طرق مختلفی از جمله، ترسیم یک موقعیت داستانی یا حقیقی، نمایش فیلم کوتاه، ارائه عکس، تصویر، پوستر، چارت، نمودار، ارائه یک گزارش از وضعیت بهداشتی یک منطقه، سؤال برانگیزاننده، انجام یک فعالیت، انجام یک آزمایش و غیره مطرح شود تا توجه دانش‌آموز به رویداد نااهمخوان یا نکته تازه‌ای جلب

گردد. پس برای اجرای مرحله اول این الگو، یادگیران را باید با مسئله و یا مشکلاتی مواجه نمود.

به طور کلی مسئله عبارتست از تعارض یا تفاوت بین یک موقعیت موجود و موقعیت دیگری که ما می‌خواهیم ایجاد کنیم. باید در نظر داشت که فرض اصلی این الگو این است که دانش‌آموز می‌تواند به نتیجه و هدف موردنظر برسد و تنها لازم است فرصت و امکان رسیدن به پاسخ مسأله را برای او ایجاد کرد.

برای انجام فعالیت‌های این مرحله باید گام‌های زیر را طی نمود:

- گام اول: همانند مرحله اول مدل عمومی تدریس، عملکردی را که از یادگیرنده انتظار دارید به صورت رفتار نهایی (اهداف) آموزشی مشخص نمایید.
- گام دوم: تدریس را با طرح مسأله آغاز نمایید.
- گام سوم: دانش‌آموز را متوجه نااهمخوانی، تفاوت، تعارض، نقص، اختلال، نااهم‌نگی نمایید.

۲) جمع‌آوری اطلاعات

پس از طرح مسئله، ذهن کاوشگر آدمی به جستجوی پاسخ، تفسیر، توضیح و راه حل‌های مسأله می‌پردازد. در این مرحله تلاش می‌شود تا از آزمایش و خطاها و پاسخ‌های تصادفی دانش آموز کاسته شود و از طریق تفکر به پیش‌بینی راه حل احتمالی مسأله بپردازد. در این مرحله پاسخ‌های دانش‌آموزان گردآوری می‌شود. برای انجام فعالیت‌های این مرحله گام‌های زیر را باید طی نمود:

- گام چهارم: پاسخ و مطالب دانش‌آموزان را گردآوری می‌نمایید. (آنها را می‌توان بر روی تابلو یادداشت و دسته‌بندی نمود). برای مثال می‌توانید پاسخ‌هایی را که به هر یک از مشکلات زیر می‌دهند را دسته‌بندی کنید.

علل بروز مشکلات:

- عدم برخورداری بهورز از مهارت‌های لازم
- عدم برخورداری بهورز از انگیزه‌های لازم
- عدم نظارت مرکز بهداشتی درمانی بر فعالیت‌های بهورز
- سطح سواد پایین مردم منطقه
- عدم تشکیل کلاس‌های بازآموزی بهورزان

- گام پنجم: فعالیت‌ها و مشارکت دانش‌آموزان را تأیید، تشویق و تقویت نمایید و آنها را به سمت پاسخ‌های مطلوب‌تر هدایت نمایید.
- گام ششم: پاسخ‌ها را دسته‌بندی نمایید.

۳) انتخاب مناسب‌ترین پاسخ

در مرحله سوم از مراحل اجرای الگوی مشکل‌گشایی، پاسخ یا پاسخ‌های احتمالی مشخص می‌شوند تا به بررسی دقیق‌تر و آزمون پاسخ‌ها پرداخته شود. به این منظور می‌توانید در مثال همین صفحه، از دانش‌آموزان سؤال کنید که به نظر آنها کدام یک از مشکلات مهم‌تر است. پس از گردآوری پاسخ‌ها، مناسب‌ترین را انتخاب کنید.

- گام هفتم: پاسخ‌های کاملاً مرتبط را جدا نمایید.
- گام هشتم: متغیرهای مرتبط را به صورت فرضیه بیان نمایید.
- گام نهم: رابطه بین متغیرها را آزمون نمایید.

۴) اثبات یا رد پاسخ

نکته اصلی در این مرحله اثبات (تایید) یا رد پاسخ احتمالی (فرضیه) است. با تکرار و کنترل پاسخ‌ها، دانش‌آموزان به یادگیری عمیق مطلب موردنظر می‌پردازند. به این منظور می‌توانید دلایل رد و یا تایید پاسخ را با دانش‌آموزان در میان بگذارید و برای مشارکت بیشتر آنها در یافتن پاسخ نهایی از آنها نظرخواهی کنید.

- گام دهم: مطالب را سازمان‌دهی نمایید.
- گام یازدهم: مراحل را مجدداً کنترل نمایید.